

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI: NUMBER : 87

OCAK - ŞUBAT - MART - 1990

JANUARY - FEBRUARY - MARCH - 1990

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı: 87

OCAK-ŞUBAT-MART 1990

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı: 5.000.-TL
Yıllık Abone: 20.000.-TL
Yurtdışı: 40.000.-TL

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A - Kızılay/ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Hüsnü POYRAZ

Yazı İşleri Müdürü
Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Komitesi
Başkan: Prof.Dr. Celâl Er
Raportör: Prof.Dr. Orhan ARSLAN

Üye: Erol DOK
Üye: Alâaddin KORKMAZ
Üye: Dr.Kemâl GÖRMEZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı/1990 Yılına Başlarken!.....	3
Karadeniz Bölgesi Çiftçileri Yeniliğe Hazır mı? / Colin Dürkop-Walter	
Kreuel/Franz Kromka.....	6
Kooperatifçilik ve Turizm Kooperatifçiliği/Turan Tekeli.....	20
Vergi Yükümlülüğü Açısından Kooperatifler/Y.Doç.Dr. Osman Pehlivan.....	30
Türkiye ve AT Ülkelerinde Yatırım Teşvik Tedbirleri/Kamil Ufuk Bilgin - Sibel Gümrah.....	40

CO-OPERATION

AOUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER: 87

January-February-March 1990

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A - Kızılay/ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Hüsnü POYRAZ

Editor-in-Chief
Prof.Dr. Rasih DEMİRÇİ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

CONTENTS

EDITORIAL/Starting 1990.....	3
Are The Farmers in The Black Sea Region	
Ready for Innovations/Dürkop-Kreuel-Kromko.....	6
Cooperative Work and Tourism Cooperative Work/Turan Tekeli.....	20
Cooperative from the Point of Tax Payment/Asst Prof.Dr. Osman Pehlivan.....	30
Measures or Investment Encouragement in Turkey and in EC Countries/ Kamil Ufuk Bilgin-Sibel Gumrah.....	40

Dizgi ve Baskı
SİSTEM OFSET
Tel: 231 32 57 - 229 18 81

1990 YILINA BAŞLARKEN !....

Değerli Kooperatifçiler,

Elinizdeki bu dergi, yani bizim ilmi araştırma ve inceleme dergimiz "Kooperatifçilik" 1990 yılının ilk sayısıdır. Bilindiği gibi ilmi Kooperatifçilik dergimiz her üç ayda bir olmak üzere yılda dört defa neşredilmektedir. Bu vesile ile 1990 yılına 1989 yılından devreden önemli dünya ve yurt olaylarından bahisle sizlerle sohbet etmek istiyoruz.

Kooperatifçilerin herkesten çok daha iyi bildiği gibi, kooperatifçilik sadece pür ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda fertler, toplumlar ve hatta milletler arasında geliştirilmesi gereken bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma, insan haklarına karşı son derece saygılı olma hareketi ve anlayışıdır. Ayrıca kooperatifçilik insanlar arasında kardeşliği ve eşitliği, sosyal adaleti yerleştirmek için çaba sarfetmektir. Eğer benzetmek gerekirse nasıl ki, islamiyette komşusu aç iken kâmil bir müslüman tok uyuyamaz, kooperatifçilikte de kooperatif ortakları mutlaka birbirlerinin her türlü yararlarını korumak durumundadır, yani kooperatifçilik gerçekten evrensel ve insancıl, bütün insanlara hiç bir fark gözetmeksizin eşit şartlarda hitabetmek durumundadır. Fakat kabul etmek gerekir ki, maalesef yurt içinde ve yurt dışında kooperatifçiliğin temeli mesabesinde ki bu prensip zaman zaman yara almakta ve büyük inhiraflara karşıdır.

Değerli okuyucularımız,

Sadece 1990 yılında 1989 yılından devreden değil ve fakat bir kaç yıldır dünyanın gündeminde olan ve Rus lideri Gorbaçov tarafından ortaya atılan ve özellikle de batılılar ve esir milletler tarafından bir cankurtaran simidi olarak sarınılan yumuşama ve yeniden yapılaşma politikaları neticesinde Doğu Avrupada duvarlar yıkılmış ve ateş telleri sınırlardan kaldırılmıştır. Ve hemen hemen 1989 yılı sonunda bütün doğu Avrupa milletleri hürriyetlerine büyük ölçüde kavuşmuşlardır. Ancak olaylar henüz yatışmış da değildir ve yer yer devam etmektedir. Yalnız burada zikredilmesi gereken ve bizim için fevkalade önemli olan husus başta Gorbaçov olmak üzere ona methiye düzen batılıların insanlar arasında ayırım yaptığını belirtmek ve bunu bütün dünyaya anlatabilmektir,

Çünkü Doğu Avrupalıların isteklerini Türk ve Müslüman esir milletler de isteyince Gorbaçov, Ermeni ve Batılı bir şeytan üçgeninde birleşmişlerdir. Ermeniler yıllardan beri Azeri Türklerini tahrik ve teşvik ederek provakasyona getirmişler, daha doğrusu aldatmışlar, bunun üzerine Rus kızıldudusu bir Cuma gecesi Azerbaycana girerek her tarafı kana bulamış ve ikiyüzlü insan hakları savunucuları da, yani insanlara her zaman çifte standart uygulayan batılılarda bu yürekleri parçalayan zulmü kınamak bir yana açıkça Amerikasıyla ve Avrupasıyla birlikte desteklemişlerdir, dünyadaki müslüman milletler ise bu insanlık dışı hunhar hadiseye bigane kalmışlar ve hiç bir şekilde seslerini çıkaramamışlardır. Doğrusu Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tepkisi de yürekleri soğutucu olmamış ve zulüm hakettiği karşılığı bir türlü görmemiştir. Bu durum insanlık adına ve kooperatifçilik adına yüzkarasıdır ve tarihte de böyle hatırlanacaktır.

Değerli kooperatifçiler,

Geçtiğimiz yılın çok önemli bir başka hadisesi de yine sadece 1989'a ait değil, yıllardan beri devam etmekte ve içinde bulunduğumuz yılda devam edecek olan dünyadaki açlık ve gıda maddesi noksanlığının devam etmesidir. Yine dünyada kitleler halinde insanlar açlık ile karşı karşıya ve hatta ölüme terk edilmekteler, bir kısım insanlar da fazla protein aldıkları için jimnastik hareketleri yaparak rahatlamakta veya protein zehirlenmelerine uğramaktadırlar. Esasen dünyadaki kıtlığın ve açlığın esas sebebi yeteri kadar üretmemek değil, gerektiği gibi ve insanca üretileni bölüşmemektir. Çünkü pek çok gıda maddesi başta buğday ve diğer tahıllar olmak üzere hatta bir kısım da şeker statejik ürün olmaları sebebiyle büyük ölçülere varan miktarlarda stok olarak tutulmaktadır.

Geçtiğimiz yıl Türkiye'mizde meydana gelen önemli olaylardan bir başkası da çok şiddetli bir kuraklıktır. Bu kuraklığın bedeli bize çok pahalıya fatura çıkarmış ve 6 milyon tona yakın tahıl ithal edilmiş ve 1,5-2.0 milyar dolara yakın döviz ödenmiştir. Bu senenin gelişi ümit vericidir, inşallah bu yıl tarımsal üretim yüksek ve bolluk olacağına benzemektedir. Yine geçtiğimiz yılın önemli iç olayları arasında 1989 Mart ayında yapılan mahalli seçimleri ve 1989 Ekim ayında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini zikredebiliriz ve bu konularda milletçe gösterilen demokrasi olgunluğu için öğünebiliriz. Artık herhalde millet iradesi haricinde müdahaleler sözkonusu olmayacak ve Türk Demokrasisi bir daha inkıtaa uğramadan devam edecektir.

Değerli kooperatifçiler,

Türk Kooperatifçilik Kurumumuzun 1990 yılı olağan genel kurulu 10 Şubat 1990 tarihinde yapılmış ve yönetim kurulumuz bu kongreden büyük bir güç ve manevi destek alarak çıkmıştır. Yapılan çalışmalar ve faaliyetler genel kurul üyelerimiz tarafından desteklenmiş ve takdirle karşılanmıştır. Yapılan konuşmalar yönetim kurulumuzun çalışma şevkini daha da artırmış ve gayretlendirmiştir. Bilindiği gibi yayın faaliyetlerimiz düzenli ve seviyeli bir biçimde devam etmektedir. Bunun yanında kooperatifçiliği geliştirici, teşvik edici ve yaygınlaştırıcı çalışmalarımız da her zaman olduğu gibi devamlılık arz etmektedir. Kurumumuzun asli görevi de ilmi bir kooperatifçilik derneği olarak budur.

Aziz Okuyucularımız,

Biraz da elinizdeki derginin muhtevasından bahsederek bu sohbetimizi noktalamak istiyorum. Elinizdeki nüshâda Kâmil Ufuk Bilgin ve Sibel Gümrah'ın birlikte yaptıkları bir çalışma yer almaktadır. Türkiye'de ve AET ülkelerinde Yatırım Teşvik Tedbirleri üzerinde durularak karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu diğer makalede değerli kooperatifçi Colin Dürkop ve çalışma arkadaşlarının Karadeniz çiftçileri üzerine yaptıkları bir inceleme yer almaktadır. Yabancı gözü ile yapılan bu incelemeden objektif neticeler çıkarılması bakımından faydalı olacağına inanılmaktadır. Bunlardan başka Yrd. Doç. Dr. Osman Pehlivanlı'nın Vergi Yükümlülüğü ve Kooperatifler üzerine yaptığı bir araştırma yayınlanmaktadır. Bu çalışma ile genç bilim adamımız vergi ve kooperatifler arasındaki karşılıklı durumları incelemekte ve bu konudaki fikirlerini de beyan etmektedir. Konu ile ilgilenenlere Dr. Pehlivanlı'nın makalesinin özellikle faydalı olacağını, bu arada kooperatifçilere de ışık tutacağını bilhassa belirtmek istiyoruz. Yine bu nüshamızda Kurumumuz Yönetim Kurulu üyesi sayın Turan Tekeli'nin kaleme aldığı ve orta öğretim müesseselerinde de konferans halinde verdiği ve konusunda gençlere yararlı olduğu ve ışık tuttuğu bir inceleme yer almaktadır. O da Kooperatifçilik ve Turizm Kooperatifçiliğidir.

Kıymetli Kooperatifçiler,

Bir dahaki sayımıza kadar hepinize sağlık ve başarı dileklerimizle hoşça kalınız diyor ve kooperatifçi selamlarımızı sunuyoruz.

Kooperatifçilik

KARADENİZ BÖLGESİ ÇİFTÇİLERİ YENİLİĞE HAZIR MI?**Colin Dürkop, Walter Kreuel, Franz Kromka****1. Giriş**

Gelişmeye yönelik işbirliğinin en önemli görevlerinden biri de, bireysel girişimciliğin daha çok yaygınlaşması ve gelişmesi için, teknik, ekonomik ve yönetsel bilgileri aktarmaktır. İnsanların yeniliğe yönelik tavır ve davranışları, bu konudaki temayüllerinin derecesi, faydalı yenilikleri benimsemeleri, işbirliği projesinin başarısı için, sonucu etkileyecek önemdedir. Türk - Alman teknik işbirliği projesinin bir örneği olan "Samsun Sığırcılık Projesi"¹, bu projeye katılan Türk çiftçilerinin hangi ölçüde yeniliğe hazır olduklarını göstermesi bakımından incelenmelidir.

2. Samsun Sığırcılık Projesi

Karadeniz Bölgesi Samsun ilinde uygulanan bu projenin amacı, büyük baş hayvanlarda et ve süt üretimini arttırmaktır. Bu şekilde çiftçilerin gelirleri yükselecek ve böylelikle bölge gelişimine katkıda bulunmuş olunacaktır. Süt üretiminin artması, Türkiye'nin ileride süt ve sütlü mamüllerde ithal bağımlılığını azaltacaktır. Burada uygulamaya konulan projenin pilot olma özelliği söz konusudur, yani projenin başarıya ulaşması halinde, diğer Karadeniz bölgelerinde de uygulanması düşünülmektedir.

Proje kapsamına alınacak gruplar, bir ila üç tanesi süt ineği olmak üzere, ortalama beş-altı tane büyük baş hayvan sahibi küçük çiftçilerdir. Samsun ilinde çiftçilerin büyük çoğunluğu için pazarlama olanaklarının eksikliği, şimdiye kadar süt üretiminin artmasına büyük engel teşkil ettiğinden, 1987 yazında uygulamaya konan Samsun Sığırcılık projesiyle köylerde süt alım merkezleri kurmaya başlanmıştır. Bölge dışında faaliyet gösteren bir fabrika toplanan sütü işlemekte ve Türkiye'de süt üretiminin eksik olduğu bölgelere satmaktadır.

Çiftçilerin sütlerini sürekli ve uygun koşullarda satabileceklerini görmeleri ve bu konuda emin olmaları, hayvan sağlığı kapsamında, sığır yetiştirilmesi, yeşil alan işletmesi, tarımsal yem ve muhafazası gibi konularda, danışma ve destekleme projelerinin de devreye girmesine olanak sağlayacaktır. İlk etapta yapay dölleme tesisinin kurulması ve hayvancılıkla ilgili teşkilatların gelişmesine yardımcı olacak önlemler bu projenin ağırlık noktasını teşkil etmektedir. Başlatılan bu projenin tam anlamıyla başarıya ulaşması için, gelecek yıllarda sığır yetiştirilmesinin dışında, diğer yararlı hayvanların da projeye dahil edilmesi gerekmektedir.

3. Araştırma Yöntemi

Şubat sonundan Nisan 1988 başına kadar Samsun Vilayetinde yapılan araştırma için, üç köy (KAYGUSUZ, KUMTEPE ve ÇAYIRÖZÜ) seçil-

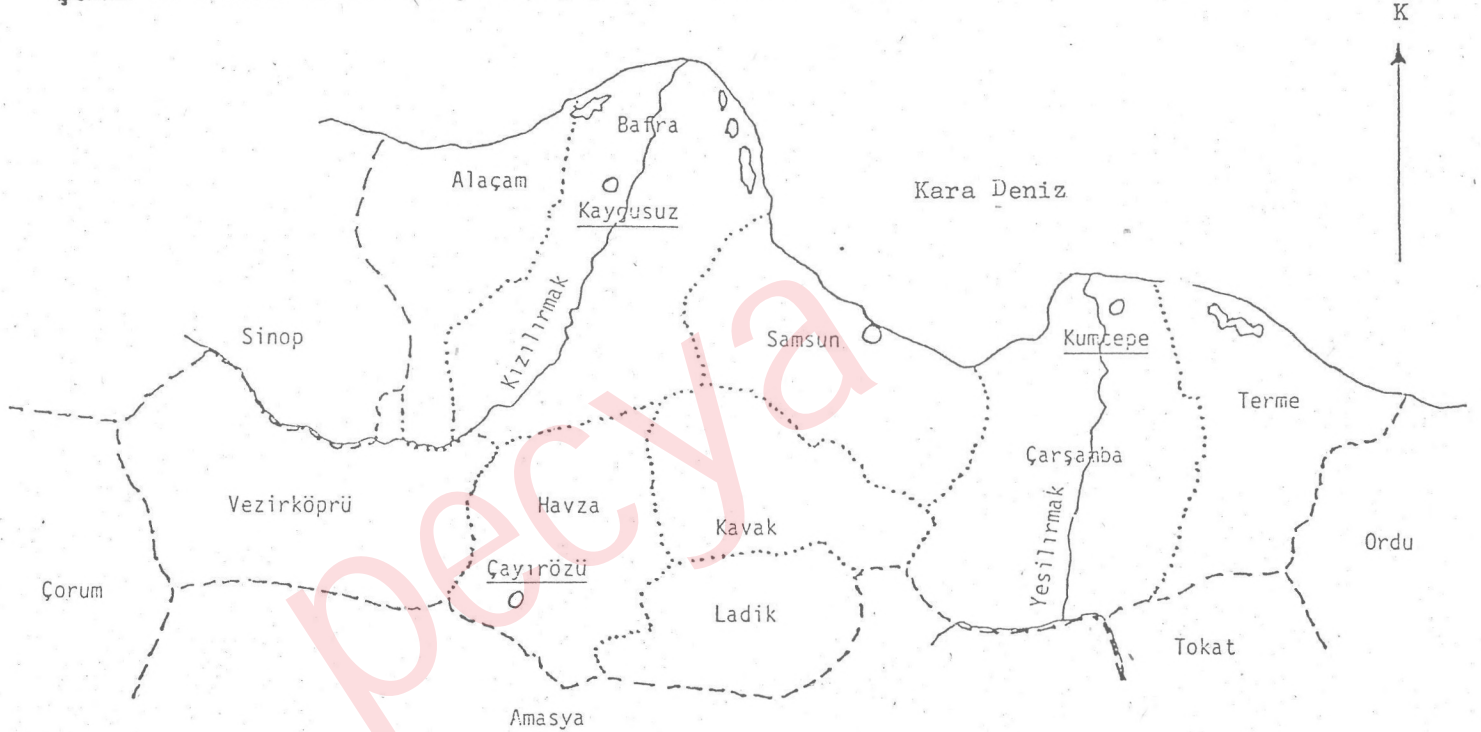
¹ Samsun Sığırcılık Projesinde söz konusu olan, AFC Agriculture and Food GmbH, International Consulting Co KG, Bonn tarafından yürütülen GTZ projesidir.

miştir. (Bkz: Şekil 1) Bu köyler sosyo-ekonomik ve demografik ölçütler bakımından söz konusu bölge için tipik özellikler göstermektedir. Kaygusuz, Kızıllırmak nehrinin verimli deltasında bulunan, yediyüzden biraz fazla nüfusu olan, orta büyüklükte, tek tek evlerin oluşturduğu yerleşim yapısına sahip bir köy. Burada "seyrek" bir yerleşimden de söz edilebilir. Kumtepe köyü, Yeşilırmak nehri tarafından sulanan ve aynı zamanda çok verimli olan ovada bulunmaktadır. Dağınık bir yerleşim özelliği olan bu köy, takriben bin nüfuslu ve diğer köylere kıyasla biraz daha büyük. Çayırözü ise, diğerine göre toplu yerleşim özelliğine sahip, altıyüzün üzerinde nüfusu olan, Samsun ilinin dağlık bölgesinde yer alan nisbi olarak küçük bir köy. Bu köy bir dereceye kadar diğer iki köye benzemektedir. Tarım köyleri olan Kaygusuz ve Kumtepe'de şimdiye kadar pek değer verilmeyen hayvancılığın, dağ köyü Çayırözü'nde önemi çok büyük. Bu durumun, bilhassa yaz aylarında, hayvanların yaylalara sürülmesine olanak sağlayan sıradağların oluşturduğu Karadeniz kıyısıyla ilgili olduğunu sanıyoruz. Kaygusuz ve Çayırözü köylerinde projeye ilgili değişik önlemler uygulanırken, Kuptepe köyünde proje araştırması henüz yapılmamış.

Karadenizin diğer bölgelerinde olduğu gibi, araştırma yapılan köylerde de ortaya çıkan özel bir durum, yerli halkın azlığıdır. Örneğin, Çayırözü köyü sakinlerinin çoğu burada henüz ikinci veya üçüncü nesil olarak yaşıyorlar. Onlar Türk Yunan ihtilafı sonucunda Balkan Türkleri olarak o zamana kadar bu köyde yaşamış Rumlarla mübadele yapılmış. Bu nedenle azalan yerli sayısı kendiliğinden görülüyor. Aynı zamanda bu azalma, zayıflayan ya da yok olmakla karşı karşıya kalan gelenekçilikte de karşımıza çıkıyor. Gözlenen bu durum, umulanın üzerinde bir yenileşme çabası için, yeterli koşullar olmasa bile, gerekli koşulların varlığı anlamına gelebilir. Samsun iline bağlı köylerdeki gelenekçilik, hem Türkiye'nin diğer bölgelerindeki köyler, hem de Orta ve Batı Avrupa'nın köyleriyle karşılaştırıldığında, gelenekçiliğin burada çok az rol oynadığı, karışık renklerle ortaya çıkan, daha güzel bir deyişle, pek estetik olmayan köy mimarisinde görülmektedir.

Belirli soruların yardımıyla aile reislerine sözlü olarak bir ön araştırma anketi uygulanmıştır. Burada, asıl araştırma sorularının anlaşılır olmasını sağlamak için, halkla yakın ilişkiye girilmiş ve amaca yönelik söyleşiler yapılmıştır. (Varsayım Eğitimi) Bu konuyla ilgili olarak, özellikle Türk-Alman projé yetkilileri ve devletin ziraat uzmanlarıyla konuşulmuştur. Tek tek köy muhtarlarıyla, ihtiyaç heyeti üyeleriyle, orta sınıf çiftçiler ve köy yazıcılarıyla yürütülen konuşmalar, son derece açık ve konuyu aydınlatıcı nitelikte olmuştur. Bilhassa, Karadeniz bölgesinde, her şeyden önce köy imamı ve öğretmenin görüşlerine saygı duyulması dikkat çekici bir huustur. Bu nedenle, dinsel içerikli bazı soruların açıklanması zorunlu olmuştur. Bu projeyi birlikte yürüten çağdaş-laik Türk devleti ve O'nun köy yöneticileri ile çiftçiler sayesinde yeniliğe ve gelişmeye yönelik uygulamaya konulan bu projeler, daha kolay amacına ulaşacaktır. Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Avrupa ve Kuzey Amerika medeniyetlerinin en gelişmiş medeniyetler olduğunu çok önceden fark etmişti. Bu devletlere kıyasla geri kalmış Türkiye'nin, uygar ve çağdaş devletler arasında hak ettiği yeri alabilmesi için, bu uygarlıkları kabul

Şekil 1: Samsun ilinde araştırma yapılan köylerin konumu.

etmenin dışında, yapabileceği başka bir şeyi yoktu.

Asıl araştırma ön araştırma üzerine kurulmuştur. Yani ön araştırmalarda kazanılan bilgilerle (varsayımlar), köylülerden rastgele seçilen 110 aile reisine uygulanmak üzere, kısmen de standart hale getirilmiş sorular tanzim edilmiştir. Ankete katılacakların seçimi, köy muhtarlarının ankete katılacak aile reisleri için hazırladıkları listelere göre, sistemli bir sıralama ile yapılmıştır. Ankete katılan aile reisleri ortalama altı-yedi kişiye bakmakla yükümlüdürler. Atatürk'ün kadınlarla ilgili reformlarına karşın, köy halkı arasında cinsiyet ayırımı çok katı bir biçimde hala sürmektedir. Projenin ilgilendirdiği kadınlarla konuşmak, ümitsiz görüldüğü için, düşünülmemiştir. Bu durumu aşmak, yani kadınlarla konuşmak, bayan grupların yapacağı röportajlarla mümkün olabilir. Köye gelen yabancıyla ilgilenmek, özellikle aile reisinin görevi olduğu için, röportaja gelen gruplar budurumu göz önüne almak zorundadır. Bayan röportajcılarının kadın çiftçilerle iletişime girmeleri bu şekilde olanaklıdır. Soruların yanıtlanması, soyut sorularda bile, çiftçiler için zor olmamıştır. Hatta, Orta Avrupa'daki küçük çiftçilerle karşılaştırıldığında, burada daha az sorunla karşılaşıldığı söylenebilir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu, söyleşi gruplarının ziyaretini bir taltif olarak kabul etmiş ve eskiye dayanan Türk-Alman dostluğu ve silah arkadaşlığına sık sık işaret etmişlerdir. Hiç kimse anket uygulamasına karşı koymamış ve reddetmemiştir. Sadece iki kişi gerekçeli olarak ankete katılmamıştır. Bu iki kişinin zaten araştırma ile pek ilgisi yoktu. Mülakat yapılırken ev sahiplerinin yanı sıra, komşuların da hazır bulunduğu sık sık görülmüştür. Bu durum son derece olağan karşılanmıştır. Anket yapılırken komşuların bulunmasıyla münferit olarak bazı sorular çarpıtılarak yanıtlanmıştır. Ancak, genelde iki-üç kişinin bulunması gerçeğe daha yakın yanıtların verilmesine olanak sağlamıştır, zira orada bulunanlar, verilen yanıtların geçerliliğini bir dereceye kadar kontrol etmişlerdir. Sorgulama sonunda, bilinen sınıflandırma kurallarına uygun olarak sorulara verilen yanıtların kodlanması yapılmış, verilerin kesin yorumları için, gerekli olan ek bilgiler de toplanmıştır. Sonuç olarak, bu veriler değerlendirildiğinde, yapılan araştırmada rastgele bir örneklemenin yapıldığı, yani ankete katılanların tesadüfi seçildiği görülecektir. Bu durumda da, aşağıdaki örnekleme hataları eldeedilecektir. Örneğin, gerçek katılım değeri % 95 oranında aşağıdaki rakamlar arasında ortaya çıkacaktır.

$$0,50 \pm 2 \cdot \sqrt{\frac{0,5 \cdot 0,5}{110}} \cdot \sqrt{\frac{338 - 110}{338}}$$

$$0,50 + 2 \cdot 0,039 = 0,578 \text{ ve } 0,50 - 2 \cdot 0,039 = 0,442.$$

örnekleme sonucunda % $\pm 7,8$ lik bir sapma görülebilecektir. Buradaki genel toplama ankete katılan üç köyün aile reisleri dahildir. Belirtilmesi gereken bir başka husus, istatistiki anlamda pek güvenilmeyen ve henüz kesinleşmeyen sonuçların, Samsun ili kapsamındaki diğer çiftçiler için de genelleştirilebileceğidir.

4. Ampirik (deneyime dayanan) Bulgular

Yapılan araştırma kapsamında, genellikle hayvancılık tekniği, işletme sahiplerinin davranışları, bu konudaki yetenek ve tasarımları, arazi büyüklüğü ve kullanımı gibi işletme ve aile yapısına yönelik konularda soru sorulmuştur. İlk sorulara verilen yanıtlarda, tarımla uğraşanların gelişmeleriyle ilgili hususlar dikkate alınmıştır.

4.1. Yeniliğe Yönelik Potansiyel Güç

Türk Ziraat yasalarında mülkiyet, sahip olma, işletme hakkı ve hala geçerli olan miras geleneği gibi hususlar incelendiğinde, Türk köylerinin kendi yapısal ve çevresel koşullarına göre yeniliğe karşı oldukları sonucu çıkarılabilir². Fakat burada gözden uzak tutulmaması gereken nokta, makul bir gelişme ve değişme içinde, mevcut yenileşme potansiyelinin bu tarım yasasını değiştirebileceğidir. Hemen her yerde değişmeye gelişmeye yönelik potansiyel bir güç olmasına karşın, artan arazi gereksinimi sonucunda, diğer konulara göre icar konusu giderek daha çok önem kazanmaktadır³. HEGELS Diktum Türk köylerinin bugünkü durumunu şöyle karakterize etmektedir: "Düşüncelerin değişmeye ve değişmeye yönelmesiyle bazı şeyler değişebilecektir. Bu nedenle, özellikle taklitle dayanan etkili bir değişim potansiyelinden söz etmek olanaklıdır. Ankete katılanlardan bazıları soruların bir kısmını amaca yönelik bulmuşlardır Ziraatle uğraşanların sürekli yeni bazı şeyler tatbik ettikleri veya denedikleri özellikle büyük çiftçilerde görülmektedir" (Bkz: Tablo 1)

Tablo 1: İşletilen arazinin dağılımını ve çevrede yapılan denemelerin amaca yönelik olup olmadığını göstermektedir.

Dönüm olarak Arazi	Ankete katılan	Denemelerin amaca yönelik olması		
		Amaca çok yönelik	Amaca daha çok yönelik	Kısmen Yönelik, kısmen değil
10 dönüme kadar	13	30,8	46,2	23,1
15-25 arası	35	45,7	40,0	14,3
26-60 arası	34	44,1	52,9	2,9
61 ve yukarı	28	46,4	46,4	7,1

1 Dönüm = 0,1 Hek.

Çiftçiler arasında uygulamaya konulan yenilikler en kısa zamanda kendini göstermekte ve böylelikle çiftçiler yeniliklerin yaygınlaşmasında en temel şartı yerine getirmiş olmaktadır. Bu nedenle yeniliğe yönelik potansiyel gücün etkili olduğu değerlendirilebilir, çünkü yenilik hareketleri, icar karşılığı çiftçilik yapanlara kıyasla, diğer çiftçi-

2 Plank, 1972 s. 266

3 Bkz: Hüttheroth, 1982 s. 330

lerde daha sık görülmektedir. Bunun anlamı şu olabilir. Belki onlar daha çok kazanmayı amaçladıkları için, bazı riskleri büyük ölçüde göze alabilmektedir. (Bkz: Tablo 2)

Tablo 2: İşletme usulünü ve çevrede yapılan denemelerin amaca yönelik olup olmadığını göstermektedir.

İşletme Usulleri	Ankete katılan	Denemelerin amaca yönelik olması		
		Amaca çok yönelik	Amaca daha çok yönelik	Kısmen yönelik, kısmen değil
Yeniliklerin Her zaman güvenli olan usulleri deneyenler	25	40,0	44,0	16,0
Zaman zaman güvenli olanları	38	42,1	47,4	10,5
Ara sıra riskli usulleri deneyenler	47	46,8	46,8	6,4

Ölçü olabilmek için, yenilikleri denemek isteyenler, hemen hiç beklemeden yeniliği uyguluyorlar (Bkz: Tablo 3)

Tablo 3: Yeniliklerin benimsenmesiyle ilgili sınıflandırmayı ve denemelerin amaca yönelik olup olmadığını göstermektedir.

Yeniliklerin benimsenmesiyle ilgili sınıflandırma	Ankete katılan sayı	Denemelerin amaca yönelik olması		
		Amaca çok yönelik	Amaca daha çok yönelik	Kısmen yönelik, kısmen değil.
İlk benimseyenlerle birlikte	41	58,5	39,0	2,4
İkinci sırada benimseyenlerle	28	32,1	53,6	14,3
Çoğunlukla birlikte, ya da daha sonra	41	36,6	48,8	14,6

Sorgulama sırasında gözlemlenen ve sonucunda da ortaya çıkan yeniliğe karşı temayül Tablo 4'de görüldüğü gibi, gençlere göre orta yaşlılarda daha yüksek oranda kendini göstermiştir.

Tablo 4: Aile reislerinin yaşı, yeniliklerin benimsenmesiyle ilgili sınıflandırmayı ve işletme usullerini göstermektedir.

Aile reislerinin yaşları	Katılanların sayısı	Denemelerin Amaca Yönelik Olm.				İşletme Usulleri	
		Öncü olarak	İkinci olarak	Çoğunluk	Her za-	Zaman	Ara sıra
40 yaşına kadar	37	29,7	37,8	32,4	10,8	54,1	35,1
40-50 yaş arası	35	48,6	14,3	37,1	28,6	17,1	54,3
51 yaş ve üzeri	38	34,2	23,7	42,1	28,9	31,6	39,5

Tablo 5'de görüldüğü gibi, diğer çiftçilere kıyasla, yeniliğe açık olanların ilk okul eğitimi görmüş olmaları, yenilikleri çok iyi ve amaca yönelik olarak uygulayacakları anlamına gelmez. Aslında buradaki yeniliğe ve gelişmeye yönelik potansiyel gücün büyüklüğü tartışılabilir. Fakat, bu bölgeye tatmin edici bir teşvik yapılırsa, örneğin, Samsun ili kapsamındaki çiftçilerin süt üretimlerinde, hiç de azımsanmayacak ölçüde üretim rezervinin mevcut olduğu ve bu rezervin hızlı, verimli bir şekilde tüketilebileceği söylenebilir.

Tablo 5: Köy ilkokulunda okuyanları ve işletme usulünde olduğu gibi, yeniliklerin benimsenmesiyle ilgili sınıflandırmayı göstermektedir.

Köy ilkokulunda okuyanlar	Katılanların sayısı	Yeniliği Benimseme Sırası				İşletme Usulleri	
		Öncü olarak	İkinci olarak	Çoğunlukla veya daha sonra	Her zaman güvenli	Zaman zaman güvenli	Ara sıra riskli usulleri deneyenler
Hayır	36	30,6	22,2	47,2	30,6	33,3	36,1
Kısmen ya da tamamen	74	40,5	27,0	32,4	18,9	35,1	45,9

Bağımsız çalışma özelliği olarak, bireysel girişimciliğin ortaya çıktığı yeniliklerin uygulanması, sadece daha önce belirtilen etkenler ve kişisel kazanç değil, aynı zamanda mevzuata da bağlıdır. (Joseph A. SCHUMPETER) Burada işaret edilmesi gereken diğer bir husus da, yeniliklerin uygulanmasında sık sık ortaya çıkan mali ve diğer sorunlardır. Eğer faiz karşılığı kredi kullanılmazsa, bütün bu yeniliklerin sonucunda görülecek ekonomik büyüme kendiliğinden engellenmiş

olacaktır. Burada faizli krediye karşı çıkılmasının temelinde, İslam dininin faiz yasağı yatmaktadır. Ankete katılanların yaklaşık dörtte üçünün görüşü de bu yöndedir. Bu cemiyette, birisinin faiz karşılığı bir başkasına ödünç para vermesi kötü bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Ancak, faiz yasağının banka kredisi kullanımında pek rol oynamadığı görülmektedir.

Küçük çiftçiler tarafından henüz bilinmeyen ve faiz-kredi konusunda olumsuz düşüncelere neden olan yöntemler, sonuçta işletmenin avantajı bakımından hiç de akılcı olmayan büyük bir faiz yükünü beraberinde getirmektedir.

Bunun yanında, bir karakter özelliği olarak dürüstlük, eski zamanlarda insanları hayatta kalma mücadelesine zorluyordu. Başka bir deyişle, yaşamını sürdürme sorunuydu. Paylaşılmanın daha azını kabul eden ve karşısındakini hiç kıskanmadan onunla yetinenler sıklıkla ölüm cezasına çarptırılıyorlardı. Birisinin haram yoldan kazandığı parayı faiz almak için kullanması, değişen toplumsal koşullara karşın, Türkiye'de bugün bile insanlar arasında kıskançlık duygusu yaratmaktadır. Faiz, vade karşılığı olarak, hali vakti yerinde olan küçük esnaf ve Türkiye'nin kırsal kesiminde gittikçe etkinliği artan büyük tüccarlar tarafından çalışan kesimlerde tüketimi kamçulamak için, kitabına uygun bir biçimde kullanılmaktadır. (Friedrich H. von HAYEK) parasını bir bedel karşılığı tüccarlara veren köylüler, bu gelirlerini ek bir kazanç olarak görüyorlar. Bütün köylerde böyle düşünenler faizi anlayışla karşılıyorlar. Esnaflar belki de bu nedenle kendilerine görebir kredi mantığı geliştirmişlerdir. Yalnız burada esnaftan kastedilen, tablo 6'da görüldüğü gibi, diğer köylülere kıyasla köy okulunda okumuş ve en azından bir iki yıl süt yada sütlü mamüller satmış kişiler:

Tablo 6: Faiz karşılığı ödünç para vermenin kötü karşılandığını, ayrıca köy okulunda okuyanları, süt ve sütlü mamül satanları göstermektedir.

Faiz karşılığı para vermenin kötü karşılanıp karşılanmadığı	Katılanların sayı	İlkokul okuyanlar		En az bir yıl mal satışı yap.	
		Hayır	Kısmen tamamen	Evet	Hayır
Çok kötü	50	46,0	54,0	36,0	64,0
Daha çok kötü	31	19,4	80,6	54,8	45,2
Kısmen kötü, Kısmen değil	29	24,1	75,9	79,3	20,7

Çevrede bu konularda deneyimi olanlar diğer çiftçilere göre, faize karşı daha fazla anlayış gösteriyorlar (Bkz: Tablo 7)

Tablo 7: Faiz karşılığı borç para vermenin kötü karşılanıp karşılanmadığını ve çevresinde bu konularda denemelerde bulunanları göstermektedir.

Yenilikleri deneme temayülünde olan.	Ankete katılanlar	Faiz karşılığı borç para vermenin kötü karşlanması		
		Çok kötü	Daha çok kötü	Kısmen kötü kısmen değil
Çok temayüllü	48	56,3	18,8	25,0
Daha çok temayüllü	51	31,4	39,2	29,4
Kısmen temayüllü kısmen de değil.	11	63,6	18,2	18,2

4.2 Yeniliğe Yönelik Tasarımlar.

Yeniliklerin uygulanmaya konulmasında çok önemli rol oynayan koşullardan biri de, kredi sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, araştırma yapılan bölgedeki çiftçilerin yeniliğe yönelik ne gibi düşüncelere sahip oldukları belirlenmelidir. Yenilik sözcüğü aslında çok geniş kapsamlı bir kavram. Henüz gelişim süreci içinde bulunan Türk tarımı için, bu kavramın anlamı büyüktür. Köylere giren modern makinalar ve yeni uygulama yöntemleri, ilgilenen çiftçiler için kısmen de olsa bir yenilik ortaya koymaktadır. "Bürokrasisi az, özellikle kullanımı serbest olan ve uygun koşullarda verilecek krediyi hangi amaçlar için kullanırdınız? sorusuna verilen yanıtlar tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8: İşletilen arazi dağılımını ve uygun koşullarda verilecek kredinin kullanım amaçlarını göstermektedir.

Dönüm olarak arazi	Ankete katılan sayı ağırlık edenyle ilü kat alınmıştır.	Kredinin Yatırım Amaçları								
		Kredi ihtiyacı yok	Bilmiyorum	Krediyi sağır yetiştiricili kullanacak	Arazi ahmında	Ahır inşası, makine araç-gereç gibi...	Diğer tarımsal girişimler için	Ev inşası, ev araç-gereçleri çocuklar için çeyiz vs.	Diğer ürünlerin satın alımı	Diğer yatırımlar
10 dönüme kadar	39	0,0	20,5	56,4	5,1	7,7	7,7	26	0,0	0,0
15-25 ara	105	17,1	10,5	27,6	18,1	17,1	48	29	1,9	0,0
26-60	102	0,0	98	43,1	15,7	21,6	1,0	39	4,9	0,0
61 ve daha fazlası	84	11,9	13,1	42,9	0,0	19,0	8,3	24	0,0	24

Burada ortaya çıkan bir başka sonuç da, bürokratik engellerin fazlalığıydı. Kredi almanın bürokratik zorluğu, bugüne kadar özellikle küçük çiftçiler için büyük bir engel teşkil etmiştir⁴. Şayet kredi, anket sorularında vurgulandığı gibi, bürokratik engeller olmadan uygun koşullarda verilirse, hem küçük, hem de büyük çiftçiler alacakları krediyi hayvancılığa yatıracaklardır. Ankette ortaya çıkan sonuç bu yöndedir. Arazi alımı, orta ölçekli işletmeler için çok önemli, çünkü orta ölçekli işletme sahipleri arazilerini genişletmek istiyorlar, Arazilerini genişletme isteği, küçük işletmeler için artık olanaklı değil, yeterince arazisi olan büyük işletmeler ise, alacakları kredileri daha çok ahır inşası, yine tarım işlerinde kullanacağı makına, araç-gereç ve gübre gibi tarım araçlarında kullanmayı düşünüyorlar. Yatırımların hayvancılığa (sığır yetiştiriciliği) yönelik olmasının, Türk - Alman işbirliği projesinin amaçıyla bir ilişkisi yoktur. Tablo 9'da görüleceği üzere, bu araştırma yapıldığı sırada henüz projeye dahil edilmeyen Kumtepe köyündeki hayvancılığa verilen önemle, Kaygusuz köyündeki aynı oranda kendini göstermektedir.

Tablo 9: Araştırma yapılan köyleri ve uygun koşullarda verilecek kredinin yatırım amaçları göstermektedir.

Araştırma yapılan köyler	Ankete katılan sayı ağın etkenine göre iki kat alınmıştır.	Kredi Yatırım Amaçları					
		Kredi ihtiyacı yok.	Bilmiyorum	Kredi sığır yetiştiriciliği için kul.	Arazi alımı için	Ahır inşası, tarım makine, araç-gereç vs gibi şeyler için	Ve diğer yatırımlar
Kaygusuz	111	21,6	16,2	<u>32,4</u>	4,5	<u>9,9</u>	15,3
Çayırözü	108	0,0	13,9	<u>54,6</u>	7,4	<u>15,7</u>	8,3
Kumtepe	111	3,6	6,3	<u>32,4</u>	21,6	<u>27,9</u>	8,1

Çayırözü köyünde tarımsal yemin nisbi olarak fazla olması, özel-

4 Bkz: Gürel, 1986 S. 211

likle vitaminli hayvan yeminin satın alınabilmesi, diğer köylere göre, süt ve sütlü mamller satışı artırılmaktadır. Yatırım alanı belirlenmeyen bir krediden söz edilmesine karşın, yatırımların öncelikli olarak sığır yetiştiriciliğine yönelik olması, çiftçilerin çoğunun hayvancılığı genel değerlendirdikleri anlamına gelebilir. Belki de bu koşul ankete katılanların gözünden kaçmış olabilir, çünkü Türkiye'de henüz yatırım alanı belli olmayan kredi söz konusu değil. Değer taraftan, süt üretimi kapsamında yeni yürürlüğe girmiş, subvanse etmeye yönelik krediler mevcut ⁵. Ve bu krediler dolaylı olarak yine sığır yetiştiriciliğinde kullanılmış olmaktadır. Ankette Kumtepe köyünde kredilerin arazi alımında kullanma isteği sık sık dile getirilmiştir. (Bkz: Tablo 9) Bu durum tablo 10'da görldği gibi, köyün arazi yapısının küçük-lğyle ilgilidir.

Tablo: 10: Araştırma yapılan köyleri ve işletilen arazinin dağılımını göstermektedir.

Araştırma yapılan köyler	Ankete katılan sayı	Dönüm olarak arazi			
		10 dönüme kadar	11-25 arası	26-60 arası	61 ve daha fazl.
Kaygusuz	37	8,1	35,1	29,7	27,0
Çayırözü	36	11,1	16,7	33,3	38,9
Kumtepe	37	16,2	43,2	29,7	10,8

Arazi satın alınarak üretimi daha çok artırma isteği her zaman anlayışla karşılanabilir. Ancak, Türk çiftçisinin miras yoluyla elde ettiği arazinin de, azımsanmayacak ölçüde olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Köylerdeki bu arazi satın alma arzusu, onların bir gereksinimi olarak görülebilir. Diğer taraftan, köylerin bu arzusu, hem yeniliğe hem de üretimin artırılmasına olanak sağlayacak bir durum olarak da değerlendirilebilir.

Ankete "daha çok süt üretebilmek için, süt alım fiyatlarının yüksek olması, sütün her gün toplanması, bedelinin belirli aralıklarla ödemesi ve bazı durumlarda yeniliğe yönelik değişikliklerin yapılması" gibi sorularla devam edilmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlar % 90'ın üzerinde olumludur. Hangi değişikliklerin yapılabileceği tablo 11'de görülmektedir.

⁵ Bkz: AFC, 1987 S. 2

Tablo 11: İşletilen arazinin dağılımı, daha çok süt hayvanı yetiştirilmesinde amaçlanan değişiklikler.

Dönüm olarak arazi	Ankete katılan sayı ağırlık etkenine göre iki kat alınmıştır	İşletmelerde yapılacak değişiklikler						
		Kredi ihtiyacı yok	Bilmiyorum	Süt veren hay. inek-sığır sayısını fazlalaştırma	Süt üretiminin artırılması	Daha iyi hayvan yemi almak	Daha iyi hayvancılık	Ve diğer değişiklikler
10 dönüme kadar	39	7,7	17,9	<u>51,3</u>	0,0	<u>12,8</u>	10,3	0,0
15-25	105	9,5	10,5	<u>52,4</u>	1,9	<u>12,4</u>	8,6	4,8
26-60	102	8,8	9,8	<u>50,0</u>	1,0	<u>24,5</u>	2,9	2,9
61 ve daha fazlası	84	10,7	10,7	<u>48,8</u>	0,0	<u>20,2</u>	7,1	2,4

İşletmelerin büyüklüklerine göre sınıflandırılmasında ortaya çıkan sonuç, her iki kişiden birisinin sahip olduğu sığır sayısını artırma isteğidir. İkinci sırayı hayvanları daha iyi beslemek için, daha çok ve kaliteli hayvan yemi satın alma isteği alıyor. Fakat bu isteği daha ziyade büyük çiftçiler ifade ediyorlar.

Hayvancılık projesi kapsamında, amaçlanan yeniliklerin şimdiye kadar ortaya koyduğu göstergeler, süt satımının artırılmasıyla daha yüksek gelir elde etme yönündedir. Burada anketle ilgili açıklanması gereken bir husus, daha önceki sorulan soruların, yeni uygulanan anketin yanıtlarını etkilememiş olmasıdır, zira bu durum göz önüne alınmış ve engelleyici nitelikte bir çok değişik soru sorulmuştur. Eğer artan süt tesellümüne karşılık, daha çok gelir elde etme söz konusu olsaydı, o zaman daha önce yapılan anketin sonucuna benzer bir durum ortaya çıkardı. (Bkz: Tablo 8-11) Fakat, tablo 12'de görüleceği üzere, tek tek yanıtların sınıflandırılmasında, verilen yanıtlar arasındaki ilişki burada daha geniş tutulmuştur. Hayvancılık kapsamındaki yenilikler, sadece sığır sayısının iki katına çıkarılmasında değil, aynı zamanda tarımsal yem ve kaliteli hayvan yeminde de kendini göstermektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, hayvan yemlerinin artırılması ve daha kaliteli hale getirilmesidir. Önemli bulgulardan bir diğeri de, küçük çiftçilerin ahır inşası, işletmelerde kullandıkları araç-gereçlerini satın alarak yenileme ve sayılarını artırma isteğidir. Ayrıca, "diğer satın alınacak mamüller" in sınıflandırılmasında ortaya

çıkan gündelik gereksinimler de belirli bir roy oynamaktadır.

Tablo 12: İşletilen arazi dağılımını ve süt ineklerinin sayısının arttırılmasında amaçlanan işletmeye yönelik değişiklikler.

Dönüm olarak arazi	Ankete katılan sayı ağırlık etkene- ne göre iki kat alınmıştır.								
		Bilmiyorum	Yatırımlar sı- gır yetiştiril- ciliğine yönelik	Arazi alınma	Ahır inşaaası, makine, tarım araç- gereç vs. yönelik.	Diğer tarım ya- tımlarına yönelik	Ev inşaaası, ev araç-gereçleri, çocuklara çeyiz	Diğer mamül satın alımı	Ve diğer ya- tarımlar.
10 dönüme kadar	39	15,4	<u>25,6</u>	12,8	<u>30,8</u>	5,1	0,0	5,1	5,1
15-25	105	12,4	<u>45,7</u>	6,7	<u>14,3</u>	3,8	7,6	9,5	0,0
26-60	102	6,9	<u>39,2</u>	<u>14,7</u>	<u>14,7</u>	4,9	13,7	5,9	0,0
61 ve da- ha fazla	84	13,1	<u>35,7</u>	<u>13,1</u>	9,5	8,3	6,0	10,7	3,6

5. Elde edilen sonuçlar

Burada araştırmaların ortaya koyduğu ve kısmen de deneyime dayanan bulgular, Samsun ili kapsamındaki çiftçilerin büyük ölçüde yeniliklere hazır olduklarını göstermektedir. Samsun Sığırcılık Projesi için yönlendirici nitelikteki ortaya çıkan sonuç, yapılacak yeniliklere siğır yetiştiriciliği projesinin de dahil edilmesini kesin olarak belirlemektedir.

Bilhassa Samsun Sığırcılık Projesi kapsamında yapılmak istenen teşvik ve öneriler, bütün çiftçiler tarafından aynı zaman ve oranda kabul görmemekte ve uygulanmamaktadır. Büyük çiftçilerden bazıları, sonucundan emin oldukları yeniliklere yönelik teşvik ve önerileri benimsemektedirler. Bir başka deyişle, onları ilgilendiren kendilerine göre uygun teşvik ve öneriler, şayet yenilikler bu bölgede uygulanma şansı bulurlarsa, o zaman büyük kitleler tarafından benimsenebileceği

söylenbilir. Zaten yenilikleri benimsemeye hazır çiftçilerin gelişim projelerine yönelik çalışmaları mevcut'tur. Ancak, burada bütün çiftçiler için, aşılması gereken engel kaynak eksikliği, yani zaman ve para darlığıdır. Bu engel aşılması halinde yeniliğe açık çiftçilere danışmanlık yapmak ve onları bu konularda teşvik etmek daha kolay olacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi olanaklı görülmektedir. Diğer bir husus da yenilikleri hemen benimseyecek çiftçilerin ihtiyaç duydukları destek ve yardımdır. Şayet bu çiftçiler fazla zorlukla karşılaşmadan başarılı olurlarsa, genelde kuramsal verilerle değil, uygulamalı örneklerle tatmin olan çiftçiler de yenilikleri daha kolay benimseyeceklerdir. Böylece çiftçiler arasında olumlu yönde bir etkileşim sağlanmış olacaktır. Zira onlar arasında desteklenmesi gereken güçlü yenilikçiler var. Bu kişiler, diğerlerinin söyleyeceklerine kulak asmadan, Türk Atasözünde vurgulandığı gibi, bildiklerini okuyacaklardır. Bir çok çiftçinin yeniliklere açık olması, 1987 yılında A.E.T. ye tam üyelik için başvuran Türkiye'nin bugün çok tartışılan A.E.T'ye girme şansını artırabilir. Türkiye'nin Avrupa düzeyindeki gelişim sorunu, "Acaba Türk tarımı geri kalmışlığını yenmeyi başarabilecek mi, bu konuda yeterli potansiyel güce sahip mi?" sorusunda kendini göstermektedir.

KAYNAKÇA

AFC AGRICULTURE AND FOOD GMBH, Ist-Analyse. unterstützung eines Rinderproduktionsprogramms in der Provinz Samsun (Verfasser: KREUL, Walter, HULTSCH, Karl-Hans, KEIM, Aljoscha, SCHMIDT, Peter) Bonn 1987.

AFC AGRICULTUR AND FOOD GMBH, Innovationsbereitschaft milcherzeugender Bauer in der Provinz Samsun/TÜRKEI (Verfasser; KROMKA, Franz) Bonn 1988.

GÜREL, Aydın, Kacardoğansalı, Modernisierungstendenzen in einem osttürkischen Dorf, Disseration (Universität Hohenheim), Stuttgart 1986.

HÜTTEROTH, Wolf-Dieter, Türkei, Darmstadt 1982.

PLANK, Ulrich, Die laendliche Türkei. Soziologie und entwicklungstendenzen, Frankfurt am Main 1972.

KOOPERATİFÇİLİK VE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİ*

Turan Tekeli

Değerli öğretmenler ve kıymetli dinleyiciler,

Konferasına geçmeden evvel okul idaresinin Türk Kooperatifçiliğine ve Türk Kooperatifçilik Kurumuna göstermiş oldukları âlâkâdan dolayı Kurum adına kendilerine teşekkür ederim.

KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİFİ:

Kooperatif, kısaca işbirliği veya birlikte iş yapmak demektir. Latince "Cooperatio" kelimesinden gelmektedir. Daha geniş bir ifade ile Kooperatif "Ekonomik Bakımdan Zayıf Olan Fertlerin Müşterek İhtiyaçlarını Karşılıyacak Vasıtaları Elde etmek İçin Kurdukları Teşebbüs veya Ortaklıklardır" Yine Kooperatif daha geniş manada "İstihsal, kredi, tüketim ve mesken temini gibi başlıca ekonomik ve sosyal ihtiyaçların tatmini maksadı ile kendi arzu ve iradeleri ile bir araya gelen ve bu ihtiyaçlarını karşılamak için kendi maddi-manevi güçleri ile bir iş yeri ve işletme meydana getiren insanların birleşme teşebbüsüne" denir.

KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ VE DÜNYADA DOĞUŞU:

Kooperatifçilik hareketi toplumun ihtiyaçlarından doğan bir araçtır. Kooperatifçilik bir amaç değildir.

Dünyada gerçek anlamda ilk kooperatifçilik hareketi 1816 yılında İngiltere'de Robert OWEN isimli bir fabrikatör tarafından ortaya atılmıştır. Robert OWEN'in fikri zamanla gelişir. 1828 yılında kooperatifçilik felsefesi ve fikrinin babası sayılan Dr. William Kingi ise "Kooperatifçilik gönüllü bir sözleşmedir...." ifadesiyle taraftar bulmaya başlamıştır.

İngiltere'nin Rochdale kasabasında Owenist fikirli 28 dokuma işçisi biraraya gelerek 21 Aralık 1844 yılında bir tüketim kooperatifi kurmuşlardır.

Kooperatifçilik hareketi, Fransa'da Tarımsal Kooperatifçilik alanında Charles Fourier'in öncülüğü ile başlamıştır. Keza Almanya'da Kredi Kooperatifleri öncülüğü ile Fiederich Wilhelm Raiffeisen öncülüğü ile devam etmiştir.

Yani Avrupada, kooperatifçiliğin öncülüğünü 19. Asrın ilk yarısında Rochdale yapmıştır.

Yukarıda Kooperatifçiliğin tarifinden de anlaşılacağı üzere Avrupada bunun gelişmesi o günün Avrupasının iktisadi ve sosyal yapısından kaynaklanmaktadır. Bitmez tükenmez savaşlar fertleri birbirleriyle birleşmeye zorlamıştır. Çünkü harbe giden devletlerin toplumunda zayıflar daha zayıf hale gelince sermayecilik sistemi, emeği sermayenin hizmetçisi yapmıştır. Buna dayanamayan iktisaden zayıf fertler ise sermayeyi emeğin hizmetçisi yapan kooperatif sistemine sarılmış-

*Turan Tekeli'nin 7.12.1989 günü Ankara Otelcilik okulunda verdiği konferans metnidir.

lardır.

O dönemde kooperatifçiliği cazip kılan diğer önemli bir husus ise, kooperatifçiliğin Radikal bir hareket oluşudur. Yani barışçı ve sürekli oluşudur. Keza kooperatifçilikte iyi bir sonuç almak için yıkıcılık yoktur, daima yapıcılık vardır.

Bugün Amerika dahil, diğer ileri batı devletlerinin ekonomilerini incelediğimiz zaman bunların hemen hepsinde gelişmelerin temelinde ister tarım olsun ister sanayi olsun kooperatifleşmenin olduğunu görürüz.

Nitekim; ileri bir devlet olan Amerika Birleşik Devletlerinde Kooperatifçilik hareketinin 1874 yılında kurulan The National Grange Kurumu ile temelinin atıldığını, 1915 yıllarında ortaya çıkarak 1919 da yayılmaya başladığını yani Birinci Dünya Harbi yıllarında hız kazandığını görürüz.

Amerika'daki kooperatifçilik sistemi ve esasları Rochdale sistemine dayandığı ve yine Amerika'da kooperatifçiliğin Dr. J. P. Warbassenin 1937 yılında "Rochadel İnstitüte" adıyla kurduğu Ulusal Kooperatifçilik Okulunun bilimsel ve kuramsal olarak ortaya çıkmasıyla hüviyet kazanmıştır.

Dr. J. P. Warbasse Kooperatifçiliği, dünyayı ekonomik karışıklıktan koruyacak gizli bir faktör, içtimai kültür için bir kuvvet ve ferdi merkezleşmiş hükümetin gelişmesi sonucu olan makineleşmeden kurtaracak bir yol olarak göstermektedir.

OSMANLILARDA ÇAĞDAŞ KOOPERATİFÇİLİK

Osmanlı da çağdaş kooperatifçiliğin temeli Mithatpaşa tarafından 1863 yılında Niş Vilayetinde meydana getirdiği "Memleket Sandıkları" ile ortaya çıktığı görülmektedir.

Nitekim Türkiye'de ilk Kooperatifler Kanunu sayılan "Memleket Sandıkları Nizamnamesi" Mithatpaşanın eseri olup 1867'de çıkarılmıştır. Bundan altı yıl sonra yani 1883 yılında bu sandıklar "Menafi Sandıkları" adını almıştır. Ve beş yıl sonra da , yani 1888'de Menafi Sandıkları "Ziraat Bankası"na dönüşmüştür.

Ve yine Mithatpaşa 1868 Haziranında "İstanbul Emniyet Sandığını" açmıştır.

İşte Türkiye'mizde ilk kooperatifçilik faaliyetleri hemen hemen Avrupa'ya aynı dönemde başlamış, diğer bir ifadeyle 1863 yılında başlamış ve 1888 yılına kadar 25 sene devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise 1920 ye kadar yıkuda kalmıştır.

ATATÜRK VE KOOPERATİFÇİLİK

Atatürk kooperatifçiliğin gelişmesi ile toplum kalkınmasının doğrudan bağlantılı olduğunu I. Dünya savaşında Almanya'ya yaptığı seyahatte oradaki kooperatifleri tetkik ettiği zaman keşfetmiştir. Yine Bulgaristan'da ateşe iken kooperatifçiliği yakından takip etmiştir. Bu gerçekleri gören Atatürk 23 Nisan 1920 tarihinde başlayan Türk Devletinin doğuşu ile bunu kooperatifçiliğin önemi hakkında -"HEDEFİMİZ KOOPERATİFÇİLİKTİR" sözleri ile ifade etmiştir.

19 Mart 1923 de yayınlanan "Kooperatif Şirketler" adlı kitapçığın da Cumhuriyetin ilanından 7 ay önce yayınlanmış olması ayrı bir özellik

kaydeder. Bu kitap tamamen büyük Ata'nın fikridir. Kitapçığının 13. sayfasında Kooperatifçiliğin önemi "Filhakika yalnız başına sahiplerine faydalı olmayan ufak emkal ve araziyi ve biriktirilmiş paraları bir araya getirip, büyük işler yapabilecek büyük sermayeler vucuda getirmek demek olan kooperatif şirketleri teşkilatı, bizim için bugünkü ihtiyacımızı temin edebilecek ve hayatımızı yükseltecek en mühim bir teşkilattır." Aynı kitabın 21. sahifesinde "Kooperatif Şirketleri teşkilatı Milletimiz için yabancı bir teşkilat dahi değildir. İttihat kuvvet getirir düstururun kıymetini asırlarca evvel anlayan ecdadımız, vaktiyle teşkil ettikleri esnaf loncaları ile bu teşkilatın esaslarını koymuş bulunuyorlardı." diyerek ifade etmiştir.

Atatürk kooperatifçiliğin ne kadar önemli olduğunu şu sözleriyle de belirtmiştir. "MUHAKKAK SURETTE BİRLEŞMEDE KUVVET VARDIR. KOOPERATİF YAPMAK, MADDİ VE MANEVİ KUVVETLERİ, ZEKA VE MAHARETLERİ BİRLEŞTİRMEKTİR. " diyerek belirtmiştir. Atatürk kooperatifçiliği Cumhuriyet döneminde kuvveden fiile çıkararak ilk kimsedir. Nitekim kendileri 1936 yılında Silifkenin Tekir Çifliğinde kurulmuş bulunan Tarım Kredi Kooperatifine 375 TL sı ortaklık payını ödeyerek Ana Sözleşmeye imza atarak bir nolu üye olmak üzere kaydını yaptırmıştır.

Atatürk Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişip yayılması için 20 Mayıs 1931 yılında İstanbul'da Türk Kooperatifçilik Cemiyetini kurduştur. Bu cemiyet 1933 yılında Ankara'ya nakledilmiş olup, o günden bu güne kadar Türk Kooperatifçilik Kurumu adı altında kamu yararına bir dernek olarak Yurt çapında ve Yurt dışında kooperatifçilik faaliyetlerini sürdürme gelmiştir.

Kooperatifçilik Kurumu Türkiye'nin sosyo ekonomik ve kültürel gelişmesine katkılar sağlamayı amaç edinmiştir. Bunları başarmada yaptığı hizmetlerin başlıcaları yayınlar, yurt içi ve yurd dışı kongreler, konferanslar, seminerler ve kurslar, çeşitli yarışmalar, kanun teklifleri, kooperatifler sarayı ve kooperatif kitaplığı ile yurt içi ve yurt dışı ilişkilerdir. Bunların herbirine ayrı ayrı izâh etmek uzun zamanımızı alacaktır. Örnek olarak verecek olursak kurulduğu günden bu güne kadar hiç yayını kesmeden ve yakında 636 cü sayısını çıkardığı KARANCA dergisi ile 3 ayda bir yayınlanan Kooperatifçilik Dergisi ve 6 ayda bir yayınlanan yabancı dil baskılı Coperation In Turkey dergileri yanında çok çeşitli kitapları ve büroşürleri saymak mümkündür. Ve yine faaliyetlerinden Uluslararası Kooperatifçiler Birliği (I.C.A) ile (I.L.O) Uluslararası çalışma teşkilatı ve Türk-Alman Kooperatifçilik Projesi gibi çok çeşitli çalışma alanları vardır.

Bütün bu faaliyetler yanda Türk Kooperatifçilik Kurumu kendi yağı ile kavruan bir kurumdur. Kamu yararına çalışan bir kuruluştur. Türk Kooperatifçilik Kurumu Türkiye'de Kooperatifçiliğin gelişmesi için Hükümetlere zamanında kanun teklifleri götürmek suretiyle bunların çıkmasını sağlamıştır.

1961-1982 ANAYASALARINDA KOOPERATİFÇİLİK:

1961 yılı anayasasında anayasa hazırlanırken kooperatifçiliğin Anayasada bulunması hususu bir çok menfi propagandalarla karşılaşmıştır. "Anayasada Kooperatifçiliğin yeri yoktur" gibi teklifler dahi

getirildi. "Tasarı görüşülürken "Devlet Kooperatifçiliğın gelişimi için gerekli tedbirleri alır" şeklinde ifade edilen 51. maddesini tereddütle karşılayanlar bile olmuştur. Bütün bunlara rağmen bu 51. madde doğmuştur. Ve nihayet 61 Anayasasına dayanarak Türk Kooperatifçilik Kurumunun önemli katkıları ile 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkmıştır.

1982 Anayasasında ise yapılan gayretli çalışmalar sonucunda yine Türk Kooperatifçilik Kurumu ve onun değerli üyelerinin çalışması ile 1982 Anayasasına kooperatiflerle ilgili olarak 171. madde konulmuştur. Bu madde "Devlet Milli Ekonominin Yararlarını Dikkate Alarak Öncelikle Üretimin Artırılmasını ve Tüketicinin Korunmasını Amaçlayan Kooperatifçiliğın Gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar" diyerek ifadesini bulmuştur.

BİR ORGANİZASYONUN KOOPERATİF OLMASI İÇİN ARANAN ŞARTLAR

- 1- Gönüllü ortaklık (giriş çıkışta serbeslik)
- 2- Demokratik yönetim (her ortağa bir rey)
- 3- Olumlu gelir-gider farkının bir kısmının ortağın kooperatifi ile yaptığı alış veriş nisbetinde dağıtılması (Risturn)
- 4- Sermayeye sınırlı faiz (ödenmiş sermaye üzerinden sınırlı oranda verilir.)
- 5- Kooperatifçilik eğitiminin geliştirilmesi,
- 6- Kooperatiflerin mahalli, milli ve uluslararası seviyede birbirleriyle işbirliği yapmaları,

KOOPERATİFLERDE ÖNEMLİ DÖRT ÖZELLİK:

- 1- Kooperatif, kişinin tek başına yapamayacağı bazı önemli işleri yapmak için diğer kişilerle bir araya gelmesi sonucunda kurulur.
- 2- Kooperatif, halkın sorunlarına çözüm bulmada kendi kendine yardım esasına göre çalışır.
- 3- Kooperatif, , kar amacıyla değil halka hizmet amacıyla çalışır.
- 4- Kooperatif, , gerekli olan ve halkın yaşayışında çok arzu edilen hizmetleri getirir.

ŞİRKETLER İLE KOOPERATİFLER ARASINDAKİ FARKLAR:

Zaman zaman yanlış değerlendirmeye sebep olan kooperatifler ile şirket arasındaki farkları burada bir kez daha hatırlatmakta yarar görüyorum.

1- Şirketler, sermaye egemenliğine dayalı olup, ortakların sermayelerine çok fazla kar sağlamak için çalışırlar ve küçük tasarruf sahipleri şirketlerde barınamazlar.

Halbuki Kooperatiflerde, Kooperatifin sahibi de müşterileri de kendi ortaklarıdır. Kooperatifler ortaklarının ürettiği ürünleri değer fiyatına satın alır. Aynı zamanda ortaklarına ucuz ve kaliteli üretim girdileri, tüketim maddeleri ve konutlar sağlarlar.

2- Şirketlerde elde edilen karlar, sermaye sahiplerine hisseleri oranında dağıtılır, buna "**Temettü**" denir.

Kooperatiflerde ise elde edilen kârlar, ortaklarının kooperatifleri ile yaptıkları alış-veriş oranına göre ortaklara dağıtılır, buna **(Risturn)** denir.

3- Şirketlerde hisse senetleri serbest olarak satılabilir.

Kooperatiflerde ise, hisse senetleri ancak kooperatiflere satılır veya başka bir kooperatif ortağına devredilir. Böylece spekülasyon imkanı ortadan kalkar.

4- Şirketler bir şahıs veya bir aile hisse senetlerinin % 50 sinden fazlasını elinde bulundurursa, şirketlerin yönetimindesöz sahibi olur.

Halbuki kooperatiflerde bir ortağın sahip olacağı hisse senetleri toplamı sınırlıdır.

5- Şirketlerde ortaklar sahip oldukları hisseye göre oy sahipleridir.

Kooperatiflerde ise, bir ortağın ne kadar hisseye sahip olursa olsun bir oy kullama hakkı vardır.

Kooperatiflerin toplum kalkınmasındaki rollerini, bu kuruluşların topluma getirdikleri faydaları açıklayarak daha iyi bir şekilde öğrenebiliriz.

KOOPERATİFÇİLİK VE KOMÜNİZM

Kooperatifçilik ile komünizmin bir arada yaşaması mümkün değildir. Bunu biraz açıklamak isterim Birinci Dünya harbi yıllarında nüfusu 160 milyon olan komünist Rusya'da Rus Kooperatif hareketi en büyük hareket olup 1918'e kadar Moskova Norodny, yahut Halk Bankası hareketin finans merkezi idi. Ve bunlar yerel bir federasyonla kurulmuşlar idi. Sermaye payları ancak bu ortaklıklar ile elde edildi. İşleri ile ancak bu ortaklıklar için de geçerdi, özel teşebbüslerden ne para yardımı alır ne de borç para verirdi. Bunun gibi bir takım şartları olan bir kooperatif vardı. Bolşevik işbaşına geldiği zaman yeni Hükümet, önce yiyecek ve öteki gereçlerin üretim ve dağıtım işinin kontrolünü kendi eline aldı. Bu Marksçılık felsefesi gereği idi. Bu bakımdan hükümet birçok Kararnamelerle Kooperatifler üzerine kontroller kurmaya başladı. 1918 kararnamesi ile bütün tüketiciler yerel tüketim kooperatifinin üyesi olmaya zorlandı. 20 Mart 1919 da aynı yönde bir başka kararname yayınlandı 1920 de ise kooperatif veya değil bütün dağıtım ajanlıklarına hükümetce elkondu ortakların bütün varlıkları hükümete geçti. Moskova Halk Bankası kapandı ve böylece Dünyanın en büyük kooperatifi olan Rusyadaki Kooperatif hareketi siyasal hükümetce yutulmuştu. Diğer bir ifade ile gönüllü bir hareket olmak bakımından ortadan kalkmıştır.

Sovyet hükümeti 7 Nisan 1921 Kararnamesi ile Kooperatif ortaklarının bağımsızlığını yeniden kurdu. Ancak 1935 de şehirlerde ve bütün her yerde kooperatif mağazalarını kapatan bir hükümet kararnamesi çıkmış olup o tarihte yaklaşık 10 milyon kooperatif ortağının sermayesine hiç bir karşılık gösterilmeksizin el konmuştu. Şimdi bunlar devlet mağazalarıdır.

Rusyada iki karşıt kuvvetin işlemde olduğu görülür bunlardan biri Marksizmin doğal bir sonucu olarak her şeyi Devletin Hükümü altında tutmanın gereği üzerinde doğmatik bir direnmedir ki bu direniş kooperatifleri ezecek ve devlet işinden başka bir şey bırakmayacaktır. Kooperatifçilik fikri ise gönüllü bir harekettir. Bu bakımdan Komünizim

ile Kooperatifçilik bir yerde yaşayamaz.

KOOPERATİF ÇEŞİTLERİ

Türkiye'de bugün sayıları altmış bine yaklaşan ve otuz civarında çeşidi olan kooperatif vardır.- Bunlar çalışma amaçlarına göre çok yönlü ve tek yönlüdür.

Çok yönlü kooperatifler Köy Kalkınma Kooperatifleri olup, üretim, tedarik, imalat ve pazarlama gibi birkaç konuda birlikte hizmet gören kooperatiflerdir.

Tek yönlü kooperatifler ise tek bir konu üzerinde çalışan kooperatiflerdir. Örnek verecek olursak: Tarımsal mücadele, Sulama, Yonca Kurutma, Köy elektrik, Telefon, Nakliyat, İnşaat Malzemesi Satış, Mobilya, Tüketim, Küçük el Sanatları, Okul Kooperatifleri gibi kooperatiflerdir.

KOOPERATİFLERDE BAŞARININ SIRLARI

- 1- Kooperatifin, kooperatifçilik ilkelerine sadık kalması,
- 2- Kooperatifin , çalışmalarında genel kurulda belirlenen amacın dışına çıkmaması,
- 3- Kooperatifin, organlarının hepsini görevlerini tam olarak yapmaları,
- 4- Kooperatiflerin daha güçlü bir duruma gelebilmeleri için Birlik, Bölge Birliği ve Ulusal Birlik gibi kendi Üst Kuruluşlarını kurmaları,
- 5- Kooperatiflerin Kanun, Kapital, teknik ve eğitim konularda Devlet tarafından desteklenmesi,

KOOPERATİFLERİN BAŞARISIZLIK NEDENLERİ

- 1- Yöneticilerin kendi çıkarlarını gözetmesi,
 - 2- Yönetimin yetersiz olması
 - 3- Çalışma alanlarının doğru seçilmemesi
 - 4- İş hacminin çok büyük olması,
 - 5- Yeterli sermayenin olmaması,
 - 6- Çok fazla kredi alınması,
 - 7- Ortakların, kooperatiflerine sadık olmaması,
 - 8- Ortakların, toplantılara düzenli katılmamaları,
 - 9- Ortaklar ile haberleşmenin iyi yapılmaması,
 - 10- Devletin denetim yapmaması,
- Yukarıda sayılan bu faktörler iyi değerlendirildiği takdirde herhangi bir kooperatifin başarı sağlamaması mümkün değildir.

KOOPERATİFLERİN ORGANLARI VE GÖREVLERİ

Bir kooperatif genel olarak 4 organa sahiptir.

- 1- Genel Kurul
- 2- Yönetim Kurulu
- 3- Müdür
- 4- Denetleme Kurulu

1- Genel kurul ortakların yasal bir şekilde toplanmasından meydana gelir. Bu da olağan veya olağanüstü olmak üzere iki çeşitte toplanır.

2- Yönetim Kurulu, bunun görevleri kısaca kooperatifin Hukuki birliğini korumak, ortakların güvenine saygı göstermek, kooperatifi başarıya ulaştırarak bir planlama yapmak, kooperatifin ihtiyaçlarını sağlamak, ve kontrol ve ölçme yapmak, olarak özetlenebilir.

3- Müdürün görevleri ise planlama yapmak, düzenleme yapmak, işbirliği yapmak, yönetmek ve kontrol etmektir.

4- Denetleme Kurulu kooperatiflerde çok önemli bir kuruldur. Denetim görmeyen bir müessese her zaman yıkılmaya mahkumdur. Bir kooperatifin yaşayabilmesi için denetimin çok iyi yapılması gerekir.

Denetim kooperatifin amacına en verimli bir şekilde zamanında ve mevcut yasa, Yönetmelik ve Tüzüğün amir hükümlerine uygun olarak ulaşmış ulaşmadığı, amaca yönelmede kullanılan metotların, yapılan işlem ve eylemlerin uygunluğunu, bunların verimli, etkinliği ve hizmet kalitesini sağlayıp sağlamadığını araştırmak ve kontrol etmek; ulaşılmaması ön görülmüş hedeflerden ve mevzuattan sapmalar varsa bunları ve meydana geliş nedenlerini ortaya çıkarmak, bu sapmaların düzeltilmesini için uygulayıcıya ve kuruluşun başındaki yöneticiye ve yönetim kuruluna ışık tutacak şekilde mümkün hal çareleri arasında en iyi ve tutarlısını seçerek tavsiyelerde bulunmak, özet olarak kooperatifin kuruluş amacı ve işleyişiyle ilgili idari mali ve teknik yönden bütün faaliyetlerini incelemek ve tetkik etmektir.

Denetim denince, sadece kooperatifin mali yönden denetlenmesi olmadığı açıktır. Kooperatiflerde denetim, üye kaydıyla başlar ve yıl sonunda kâr-zarar veya faaliyet raporunun tetkikiyle son bulur.

Sonuç alıcı ve usulüne uygun denetim görmeyen bir kooperatif mutlaka yıkılmaya mahkumdur.

BİR KOOPERATİF NASIL KURULUR VE NASIL ÇALIŞIR

Bir kooperatif en az 7 gerçek kişinin bir araya gelmesi ile kurulabilir. Kooperatif kurmadan önce ne maksatla kooperatif kurulacağı konusunda o yörede çok iyi araştırma yapmak gerekir. Üretilen malın kaynak durumu, insan gücü, çalışma sahası, pazarlama durumu v.s. gibi gerekli araştırma yapılır ve kooperatif kurulur. Kooperatifin çalışmasında ise 1163 ve 3476 sayılı Kooperatifler Kanunu 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununun Ticaret Şirketleri Kooperatifleri Şirket olarak sayan 136. maddesini yürürlükten kaldırmıştır. Buna göre kooperatifler Şirket sayılmaktadır. şirketlerde Türk Ticaret Kanununun 66. maddesi gereğince.

1- Yevmiye defteri,

2- Defteri kebir

3- Envanter defteri,

4- Karar defteri olmak üzere defterler tutmak zorundadırlar.

Ancak okullarımızda kooperatificiliğin tatbiki olarak yapılabilmesi bu defterleri tutma zorunluluğu olduğundan zaman zaman uygulamada güçlükler çekilmektedir. Bunların daha basite indirgenmesi okullarımızda kooperatificiliğin gelişmesine müsbet olarak yardımcı olacaktır.

TURİZM KOOPERATİFCİLİĞİ VE TURİZMDE YERİ:

İnsan hayatıyla ilgili her türlü konularda kooperatificiliği görmek

bunun imkanlarından yararlanmak mümkündür. Turizm alanındaki kooperatifçilikte insan hayatında uygulanması ve büyük yararlar sağlaması hem uygulayan için hem de o devletin milli ekonomisine sağladığı faydalar bakımından tavsiye edilmesi gereken bir faaliyettir.

Kooperatifçiliğin doğuşunda ve özünde var olan iktisaden az varlıklı kimselerin maddi ve manevi varlıklarını birleştirerek turizmin istenen seviyede gerçekleşmesini sağlayan bir oluşumdur.

Her ülke, kendi turizmini kendi imkanları içerisinde geliştirmek ve dünya milletlerine en iyi şekilde tanıtarak sosyo ekonomik şartlar ile çeşitli kültürlerden oluşan milletleri kendi ülkesine ve kendi bölgesinin şartlarına adapte etmek durumundadır. İşte turizm kooperatifleri bu gerçekleri bilerek kendi turizm politikalarını dikkate alarak turizm kooperatiflerini kurmalıdırlar. Her devletin turizm kooperatifi farklı farklı yapılara sahiptir. Böyle olmak durumundadır.

Bu görüşle ülkemizde kurulacak turizm kooperatifleri devletimizin sosyo ekonomik yapısı, iktisadi durumu, turizmimizin yakın geçmiş ve bu günkü durumu ile ülkemizde yürütülen kooperatifçilik politikamızın ana hatlarına uygun bir turizm kooperatifçiliği geliştirmek durumundadır. Böyle olduğu takdirde bu sahadaki kooperatifçilik ülkemizin ekonomik kalkınmasına da büyük yararlar sağlayacaktır.

Az gelişmiş ülkelerde özellikle turizm konusunda henüz başında olan ülkemizde turizm kooperatiflerinin çok büyük rolü olacağını hatırdan çıkarmamak gerekir. Çünkü turizm de ülkemizin karşılaştığı en önemli sorunlardan birtanesi değişik yapıya sahip olan ve turizmin esası olan zengin insanların diğer bir ifadeyle turistlerin harcamaları arasındaki farklılıklar ile istek ve arzularının devamlılığı ve bunların hizmet sektörü olarak arzu edilen biçimde zamanında karşılanabilmesi gelmektedir.

İşte kooperatifçilik farklı harcamalara sahip olan ve zenginliği beraberinde getiren turizm sektörünün ülkemizde de en iyi biçimde yürütülmesi için bu milletlerin ülkeleriyle turizm kooperatifleri arasında işbirliği yaparak büyük eksikliklerini gidermeye sahip olacaktır.

Turizm kooperatiflerinde tüketiciye ve tüketicinin ihtiyaçlarına hizmet onu tanıdıktan sonra gidecektir. Diğer bir ifadeyle hizmet ihtiyaçlar için gidecektir. Bir başka deyişle Turistin ne istediğini niçin geldiğini neden hoşlandığını ve ne aradığını yaşama biçiminin ne olduğunu tesbit ettikten sonra hizmetin kalitesini ayarlamak daha kolaydır.

Turizm kooperatifçiliği vasıtasıyla yerel turizm potansiyeli değerlendirilerek istihdam yaratılmalı ve yerli nüfusun turizm yapması sağlanmalı, ülkeye gelen ve giden turistlerle o ülkelerin seyahat kooperatifleri arasında karşılıklı anlaşmalar sağlanmalıdır.

Ülkemizde turizm kooperatifleri hemen hemen yok gibidir. Ancak turizm kooperatifleri ile yatay olarak bağlı bulunan turistik ürün üretimi, tüketimi, pazarlaması ve ulaştırma kooperatifleri gibi çok az gelişmiş kooperatifler vardır. Bunların bu günkü halleriyle özel sektörle ülkemizde rekabete girmesi mümkün değildir. Bugün ülkemizde turizmle ilgili faaliyetlerin çok azını devlet büyük bir kısmını da şahıslar yapmaktadır. Aslında turizm kooperatifçiliği bugünün Türkiye'sinde en iyi ve süratli biçimde gelişerek faaliyet göstermek

durumundadır. Bununla ilgili her türlü idari, mali ve teknik engeller ortadan kaldırılarak devlet tarafından imkanlar verilmek suretiyle turizm kooperatifiçiliği özel sektör ile rekabet eder duruma getirilmelidir. Ve böylece ülke turizmi ve turizm kooperatifiçiliği gelişmelidir.

Turizm kooperatifiçiliğinin turizm ekonomisiyle çok yakın yapısal bağı vardır. Çünkü turizm kooperatifiçiliği bulunduğu ve uygulandığı yerde üretici yatırımlar yapar. Mahalli ürünleri en iyi şekilde değerlendirir. İhracat imkanları yaratır ve iş istihdamını da artırır.

Turizm kooperatifleri iç ve dış turizmin ihtiyaçlarını kolektif olarak zamanında ihtiyaç sahiplerinin hizmetine sunabildiği için turizmin sanayileşmesine büyük yarar sağlar.

Fakir olan halkın elinde çalıştırılmayan küçük sermayelerin bir araya gelmesiyle güçlü turizm kooperatifleri kurmak mümkündür. Çünkü bu birleşmede kooperatif ilkeleri esas alındığı için eşitlik esası hakimdir. Bu şekilde kooperatifler özellikle kamu yararına açık olan turistik işletmelere sahip çıkarak gerektiğinde bunlara yeni yatırımlar ilave ederek genişletebilirler. Bunların sermayeleri sınırlanmadığı gibi ortak sayıları da her zaman değişebilir.

Turizm kooperatiflerinin tek başına çalışması belki mümkündür. ancak iktisadi olması münakaşa edilir bir husustur. Zira turizm bir insanın yaşamıyla ilgili her türlü ihtiyaçların zamanında ve en iyi şekilde hizmet götürülmesi gerektirir. Bu nedenle turizm kooperatifleri bu kooperatifle direk bağlantıda olan turistik ürün, üretim, turistik hizmet, pazarlama ulaştırma ve tüketim kooperatifleri ile yakın ilişki içersindedir.

Turizm kooperatiflerini, şimdilik birini turistik ürün üretimini yapan kooperatifler diğerini de hizmet üreten kooperatifler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ayrıca bunların bünyesinde de diğer kooperatif çeşitleri görmek mümkündür. Bunlara birer misal verecek olursak, turistik el sanatları, hediyelik eşya, halı, kilim ve benzeri bölgesel değerler.

Turistik ürün üreten kooperatiflerle bunların tedarik ve pazarlama kooperatifleri keza bunların taşınması için ulaştırma kooperatifleri ve tüketimi için tüketim kooperatifleri gibi iç içe girmiş birbirleriyle yatay bağlantılı kooperatifler turizm alanında ve turizm kooperatifi olarak aynı daire içinde görmek mümkündür.

Turizm kooperatifinin ikincisi olan ve hizmet üreten kooperatifleri hizmet alınanda görmek mümkündür. Bu hizmet kooperatifleri bu sadadaki hizmet üretimlerini normal bir şekilde turistlere götürerek turizmi bütün kitlelere ve tabana yayabilmektedir. Bu gün bizde mevcut olan konaklama tesisleri hizmet üreten kooperatifler olarak düşünülmektedir.

Turizm kooperatifleri Avrupanın özellikle sahil ülkelerinde çok gelişmiş ve yayılmıştır.

Netice itibariyle ülke turizminin tabana yayılabilmesi için en önemli faktör turizm kooperatifiçiliğinin özel sektörle rekabet edebilecek şekilde devletinde desteğiyle geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sayesinde mümkün olacaktır.

Sizler her biriniz birer turizm kooperatifi kurabilecek kabiliyette ve turizmden en iyi şekilde anlayan insanlarsınız. "Bir Elin Nesi Var İki

Elin Sesi Var", "Birlikten Kuvvet Doğar" gibi kooperatifçiliğin ruhunu tarif eden bu veciz sözlere bakarak bir araya gelin Turizm Kooperatiflerini kurun.

Değerli dinliyeciler başından beri de izah etmeye çalıştığım gibi ülkemizde kooperatifçilik çok eskiye dayanmaktadır. Ahilik, Lonca ve Oda gibi çok eskiye dayanan ve bir devre damgasını vurmuş olan bu kuruluşların aslı bu günkü kooperatifçiliktir.

Kooperatifçiliğin, İslamiyette de değişik bir biçimde uygulandığı görülmektedir. Nitekim İslamiyetin ruhunda zayıflarayardım, birlik ve beraberlik içinde çalışma keza birbirleriyle dayanışma İslam Dini'nin esaslarından dır.

Kooperatifçilik hakkında buraya kadar vermiş olduğum özel bilgilerden sonra şu noktaya değinmek istiyorum. Konuşmamın başında da belirttiğim gibi ileri devletler bugünkü sanayilerini ve ileri tarımsal faaliyetlerini tamamen kooperatifçiliğe borçludurlar.

Dünya Milletleri 5 Temmuz gününü "Dünya Kooperatifçilik Günü" olarak ilan etmişlerdir. Milli Eğitim Bakanlığımızda Kooperatifçiliğin önemini benimsemiş ve kutlanması için tebliğ yayınlamıştır.

Değerli dinliyeciler bugünü kutlamak önemli değil, kooperatifçiliğin ülke çapında ve her sahada aktif hale diğer bir ifadeyle kuvveden fiile çıkarılması gerekir. ülkemizin muasır milletler seviyesine çıkabilmesi için ileri devletlerin yaptığı gibi kooperatifçiliğe önem vermeli onu en iyi şekilde öğrenmeli, öğretmeli ve gittiğimiz her yerde tatbik etmeliyiz. Turizm Kooperatifçiliğinde bu görev sizlere düşmektedir.

Konferansımı burda bitiriyor, beni dinlediğiniz için başta okul idaresi olmak üzere hepinize teşekkür ederim.

VERGİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ AÇISINDAN KOOPERATİFLER

Y.Doç.Dr.Osman PEHLİVAN*

1. GİRİŞ

Karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve birlikte yararlanma temeline dayanılarak kurulan kooperatif, dernek ve ortaklıklar gibi bir kişi birliğidir. Ancak, kooperatifler diğer kişi birliklerinden farklı bir yapıya sahiptir. Şöyle ki, diğer kişi birliklerinde, örneğin, ticaret ortaklıklarında sermaye ön planda tutulurken, kooperatiflerde asli unsur ortaktır. Ortağın kişiliği kooperatif işletmenin temel unsurudur.

Kooperatiflerde amaca ulaşabilmek için yararlanılan araçlar karşılıklı yardım, dayanışma ve yararlanma gibi ortağın kişiliğine bağlı olan unsurlardır¹. Kişisel unsur kooperatiflerde ön planda tutulur.

Kooperatif, ortaklarının en geniş anlamı ile ekonomilerini geliştirme, menfaatlerini koruma ve güven altına alma amacını izleyen, bunun için karşılıklı yardım, yararlandırma ve dayanışma gibi ortağın kişiliğine bağlı araçları kullanan, eşitlik ilkesinin bütün kapsamı ile uygulandığı kişiler topluluğudur².

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunumuza göre, "kooperatifler, tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle mesleki geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler ile, özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişik ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllerdir (Koop. Kan. Mad: 1) Bu tanımdan hareketle kooperatiflerin temel özelliklerini aşağıdaki gibi belirlemek mümkündür.

a) Kooperatiflerin temel amacı, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını sağlayıp korumaktır.

b) Kooperatifler, sözkonusu amaçlara ulaşabilmek için karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ve kefalet gibi araçları kullanır.

c) Gerçek ve tüzel kişiler kooperatifte üye sıfatını taşıyabilir.

d) Kooperatiflerin ortak sayısı ve sermayesi sabit değildir.

e) Kooperatifler tüzel kişiliği haiz bir teşekkül niteliğinde olup, diğer ortaklıklardan ve derneklerden farklı bir yapıya sahip bir kişi topluluğudur.

Kooperatifte ortak asli unsurdur. Sermaye ortağın kişiliği yanında ikinci derecede bir değer taşır. Hatta İsviçre ve Alman kanunları sermayesiz kooperatif kurulması sistemini kabul etmişlerdir. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunumuzun 1. maddesinde yer alan kooperatif tanımında da sermayeye yer verilmemiştir. Ancak, anasözleşmenin zorunlu hükümlerini sayan 4. maddede sermaye zorunlu görülmüştür.

1 Tekinalp, Ünal, Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi, Ortak Sifatının Önemi, Ortak Sifatının Kazanılması ve Yitirilmesi (Kişisel unsur), s. 18 ve devamı

2 Tekinalp, Ünal, Poray, Reha, Çamoğlu, Ersin, Ortaklıklar Hukuku, Cilt: II, s. 403-405; Tekinalp, Ünal Kişisel Unsur, a.g.e., s. 37-45.

*KTÜ-İİBF Öğr. Üyesi

Bu hüküm, tanımında yer alan gerçek kooperatif ruhuna aykırı bulunarak eleştirilmiş ve kanunun en hatalı düzenlemesi olarak nitelendirilmiştir¹.

Bu nedenle, kooperatif işletmelerde esas ilke ortaklarla işlem yapmaktır. Bu bakımdan kooperatiflerde ortaklarla müşteriler aynı kişilerden oluşur. Kooperatiflerin ortak dışı işlem yapmaları istisnai bir durumdur.

Şu halde, kooperatiflerle ortaklıklar arasındaki en önemli fark, ortaklıkların kar elde etmek ve bunu paylaşmak üzere kurulmuş olmalarına karşılık, kooperatiflerin amacı kâr elde etmek değil; ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamak ve menfaatlerini korumaktır. Kooperatiflerin kâr gayesi izlemeleri, kooperatif felsefesi ile bağdaşmaz. Zira kooperatifin işlem yaptığı kişiler kendi ortaklarıdır. Eğer kooperatifte, ortak olmayan kişilerle de işlem yapılıyorsa, yani dışa dönük iktisadi faaliyetler sürdürülüyorsa, bu durumda, "görünüşte kooperatif"ten söz etmek gerekir. Bu tür bir uygulama kooperatifin yozlaşmasına yol açar.

1.1 Kooperatiflerin Fonksiyonları

Yukarıda, tanımlayarak unsurlarını belirlediğimiz kooperatifler, hukuki yapıları itibariyle tüzel kişiliğe sahip topluluklar içinde en fazla derneklere ve ortaklıklara benzetilebilirler. Kooperatifler kanununda yer alan tanım incelendiğinde, kooperatiflerin, "ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini sağlayıp koruma ..." şeklinde ifade edilen iktisadi nitelikli bir amaca sahip oldukları görülür. Kooperatifler bu özellikleri dolayısıyla asıl amaçları iktisadi olmayan derneklere benzer şekilde ayrılır. İktisadi amaç izlemek üzere dernek kurulamaz. Ancak, dernekler asıl amaçlarına ulaşabilmek ve bu amaçları için destek sağlamak üzere ticari faaliyette bulunabilirler. Fakat ticari faaliyet sonucu elde edilen gelir, dernek üyeleri arasında paylaştırılmaz.

Ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamak ve menfaatlerini korumak üzere kurulan kooperatifte, ortak asli unsurdur. Sermaye ise, tâli niteliktedir. Kooperatifte işlemler ortaklarla yapılır. Bu özellikleri dolayısıyla da kooperatifler ortaklıklardan ayrılır. Çünkü, ortaklıklarda asli unsur sermayedir. Ortaklığın dayandığı temel düşünce gelir elde etmek ve bunu ortaklar arasında sermaye ölçüsüne göre paylaşmaktır. Kooperatiflerin özünde kâr anlayışı yoktur. Kooperatifler esas itibariyle ortak bir ihtiyacı karşılamak için kurulur. Karşılama sözkonusu olan ihtiyaç süphesiz ekonomik bir menfaattir. Ancak, buradaki menfaat, ortaklıkların gayesini teşkil eden kavramından tamamen farklı bir içeriğe sahiptir.

Bir örnek vermek gerekirse, ortaklarına istenilen nitelikte ve ucuz maliyetle konut sağlamak amacıyla kurulan bir yapı kooperatifinin sağladığı yarar ile, konut inşa edip satmak veya kiraya vermek suretiyle kazanç temin etmek üzere biraraya gelen kişilerin sağladıkları yarar, nitelik itibariyle iktisadi olsa dahi içerik itibariyle tamamen

¹ Tekinalp, Ünal, /Poray, Reha, / Çamoğlu, Ersin, Ortaklıklar Hukuku, Cilt: II, s. 364-372.

farklıdır. Birinci halde temel hedef, konut gibi önemli bir temel ihtiyacı karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde temin etmektir. İkinci durumda ise gelir sağlayıp, bunu paylaşma düşüncesi hakimdir.

Kooperatifler, dolaylı da olsa kâr eldeetme gayesine yönelmezler. Bir ihtiyacı karşılamak amacı için kurulan kooperatifler, bu ihtiyacın giderilmesi ile iktisadi bir menfaat elde edebilirler. Ancak bu menfaati kâr kavramı ile eş veya benzer anlamda düşünmek mümkün değildir.

Kooperatifler, ortaklarıyla yaptığı işlemlerden dolayı doğan gelir ve gider farkını şüphesiz ortaklarına dağıtacaktır. Ancak, bu dağıtımı, ortakların kooperatifte mevcut sermayeleri oranına göre değil, herbir ortağın kooperatifle yaptığı işlemlerle orantılı olarak gerçekleştirir.

Dolayısıyla kooperatiflerin asıl fonksiyonu, toplumda zayıf durumda bulunan kişilerin belirli ekonomik çıkarlarını, özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma gücü ile sağlamak biçiminde özetlenebilir.

1.2. Kooperatiflerin Hukuki Niteliği

Ticaret Kanununun 136. maddesine göre, "Ticaret şirketleri kolektif, komandit, anonim, limited ve kooperatif şirketlerden ibarettir". Ticaret Kanununun bu hükmüne göre kooperatifler ticaret ortaklığı sayılmıştır. Oysa, 1969 yılında bağımsız bir kanun arzusuyla çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, Ticaret Kanununun kooperatifleri düzenleyen 485-502 nci maddelerini yürürlükten kaldırmış ve kooperatifler için "teşekkül" deyimini kullanmıştır.

Bu arada, Ticaret Kanununun 136. maddesi değiştirilmediğinden, burada kooperatifler, ticaret şirketleri arasındaki yerini muhafaza etmiştir. Böylece, kooperatifler, bir taraftan Ticaret Kanunu gereğince ticaret ortaklığı sayılırken, diğer taraftan, kendi özel kanununda ortaklık deyiminden farklı bir biçimde "teşekkül" olarak nitelendirilmiş bulunmaktadır. Bu durum, kooperatiflerin ticaret ortaklıklarının bir türü olup olmadığı hususunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazıları kooperatiflerin ticaret ortaklıklarının bir türü olduğunu savunurken, bazıları da bunun aksine kooperatiflerin ticaret ortaklığı sayılamayacağı görüşünü savunmaktadırlar.

Kooperatiflerin ticaret ortaklığı niteliğinde olduğu görüşünü savunanların ileri sürdükleri gerçekler şunlardır 1.

a) Ticaret Kanununun 136. maddesi kooperatifleri ticaret ortaklıkları arasında saymaktadır,

b) Kooperatifler, faaliyetleri sonucu doğan gelir gider farkını ortaklarına dağıtabilmektedirler.

c) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, kooperatiflerin ticaret siciline kaydını öngörmektedir (mad: 3, 7) aynı kanun, kooperatiflerin taraf olduğu bütün davaların ticari dava olduğunu kabul etmektedir (mad: 99),

d) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, kooperatiflerin iflas hükümleri bakımından Ticaret Kanununun 20. maddesinde tacirlere mahsus iflas

1 Poroy,R./Tekinalp, Ü.,/Çamoğlu, E., Ortaklıklar, Cilt: 1, s. 20; Domaniç, H., Adi, Kolektif, Komandit Şirketler, s.2; Karayalçın, Y., Ticaret Hukuku, Cilt: II, s. 24.

hükümlerine tabi olduğunu öngörmektedir.

f) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çeşitli hükümlerinde, "ortaklıktan çıkarma ve çıkarılma" (mad: 10, 14, 16), "Ortaklık defteri" , "Ortaklık payları" (mad: 17), "blânço" (mad: 17) "Ortaklık senedi" (mad: 18) gibi, tamamen ortaklıklara ve ticari işletmelere ait deyimleri kullanmış bulunmaktadır. Ayrıca, Kooperatifler Kanununda yer almayan hususlarla ilgili olarak da Anonim Şirketlere atıfta bulunulmuştur (mad: 98).

Bunakarşılık, kooperatiflerin ortaklık sayılmayacağını ve ortaklıklardan farklı bir nitelikte, "teşekkül" sayıldığını ileri sürenlerin gerekçeleri şunlardır 1:

a) 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun "ortak", "ortaklık" gibi deyimlere yer vermiş olmasının sebebi, kooperatif mensuplarını şirket ortaklarından ayırtedecek kelimenin Türk Dilinde bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Nitekim, Kooperatifler Kanunu, zaman zaman "ortak" deyimini yerine "üye" kelimesine de yer vermiş bulunmaktadır (mad: 18, 49).

b) Kooperatifte birleşenlerin maksatları ticaret yapmak değil, ortak bir menfaat sağlamak ve geliştirmektir. Bu yüzden, kooperatifte etkili araçsermaye değil, dayanışma, karşılıklı yardım ve karşılıklı yararlandırmadır. Kooperatifler Kanunu, kooperatifleri düzenleyen hükümleri yürürlükten kaldırırken, aynı zamanda "kooperatif ortaklık"ı yürürlükten kaldırmıştır. Dolayısıyla Ticaret Kanununun 136. maddesinde ticaret şirketleri arasında sayılan "kooperatif şirket", geçerliliğini yitirmiştir.

c) Gelir gider arasındaki olumlu fark, masraf ve riziko karşılığı alınan karşılıklardan arta kalandır. Bu yüzden , kooperatiflerdeki iktisadi yarar, kar kavramından farklı olarak daha çok sosyal içeriklidir. Kooperatiflerdeki bu gelir gider farkını kar olarak nitelendirmek mümkün değildir.

d) Kooperatiflerin iflasa tabi omaları, ortaklık sıfatının değil, tacir olmanın bir sonucudur. İflas yolunun istisnai olarak, tacir olmayanlara da uygulandığı bir gerçektir. Ortaklık senedi, ortaklar defteri, bilanço gibi kavramlar, bir hukuki kurumun düzenlenmeki sırasında yer alması zorunlu olan bazı alt kurumların adlarıdır. Bunların kullanımını sadece ortaklıklarla sınırlı tutulamaz.

Bu iki farklı görüşün ışığında kooperatiflerin ortaklıklardan farklı bir yapıda olduğunu ve ticaret ortaklığı sayılmayacağını söylemek mümkündür. Zira kooperatifleri Ticaret Kanunundan ayırarak bağımsız bir kanunla düzenleyen 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, kooperatifler için "teşekkül" deyimini özellikle seçmiş ve kullanmıştır. Buradaki "teşekkül" kavramının kooperatifleri ortaklıklardan, dernek ve benzeri diğer kişi birliklerinden ayırtetmek için seçildiğini söylemek mümkündür.

Kooperatifler Kanununun 1. maddesinde yer alan kooperatif tanımı, gerçek kooperatife ait tüm unsurları bünyesinde toplarken, ortaklık

1 Tekinalp, Ü. Ortaklıklar, Cilt: II, s. 348-349;
Karacehennem, Necdet, Kooperatifler Hukuku, s. 4;
Tekil, Fehiman, Şirketler Hukuku, Cilt: 3, s. 88-92.

kelimesine hiç yer vermemiştir.

2. Kooperatiflerin Vergi Mükellefiyeti

Kooperatifler, kâr amacı güden ticaret ortaklıklarından farklı bir yapıya sahip olmakla birlikte, vergi hukuku bakımından doğrudan doğruya vergi mükellefi sayılmışlardır. Nitekim, Kurumlar Vergisi Kanununun 1. maddesi, Kurumlar Vergisi mükelleflerini sayarken, sermaye şirketlerinden sonra hemen ikinci sırada kooperatifleri zikretmiş bulunmaktadır.

Kurumlar Vergisi Kanununa göre, "kooperatifler, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa ya da özel kanunlarına göre kurulan tüketim, üretim, satış, kredi, yapı ve diğer kooperatifler ile aynı mahiyetteki yabancı kooperatiflerdir" (K.V.K. mad: 3).

Kurumlar Vergisi Kanunu, her ne kadar ilke olarak kooperatifleri bu verginin mükellefleri arasında saymışsa da, aynı kanunun "muafliklar" başlığını taşıyan 7. maddesinin 16. bendine göre, anasözleşmelerinde sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması, idare meclisi başkan ve üyelerine kazanç üzerinden pay verilmemesi, ihtiyat akçelerinin ortaklara dağıtılmaması ve münhasıran ortaklar ile iş görülmesine dair hükümler bulunması şartı ile kooperatifler vergiden muafır. Söz konusu muafiyet hükmünden sonra, parantez içinde yer alan başka bir hükme göre de "esas sözleşmede yukarıdaki şartlar mevcut olmakla birlikte, fiilen bu kayıt ve şartlara uymayan kooperatifler muafiyetten yararlanamaz".

Diğer taraftan, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun, kooperatiflere ilişkin "muafliklar" başlığını taşıyan 93. maddesi de kooperatiflerin Kurumlar Vergisinden muaf olduğunu, ancak bu muafiyetten yararlanabilmek için kooperatiflerin, şayet varsa, kooperatif birlikleri ve kooperatif merkez birlikleri gibi üst kuruluşlara girmeleri gerekmektedir. Bir üst kuruluşu olduğu halde, bu kuruluşu girmeyen bir kooperatif, Kurumlar Vergisi Kanunda yer alan muafiyet hakkında yararlanamayacaktır.

Görülüyor ki, Kurumlar Vergisi bakımından kooperatifler ilke olarak vergi mükellefi kabul edilmekle birlikte, kooperatif felsefesine gerçekten bağlı ve buna göre faaliyet gösteren kooperatifler vergiden muaf tutulmuştur.

Kooperatiflerin ilke olarak aralarına dahil edildiği Kurumlar Vergisinin diğer mükellefleri ise, anonim, limited vehisseli komandit şirketler gibi sermaye şirketleri, rekabet eşitliğinin sağlanması bakımından vergiye tabi tutulan iktisadi kamu müesseseleri, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler ve iş ortaklıklarıdır.

Kurumlar Vergisi Kanunu, adigeçen mükelleflerden, dernek ve vakıfların kurdukları iktisadi işletmelerin vergiden muaf olabilmelerini, kooperatiflere göre daha ağır şartlara bağlamış bulunmaktadır. Şöyle ki, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmelerin vergiden muaf sayılabilmesi için, muafiyet talebinde bulunan dernek ve vakfın faaliyet alanını ilgilendiren bakanlıkların görüşünün alınması suretiyle Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın izni gerekmektedir. (K.V.K. mad: 7/7).

Buna karşılık, kooperatifler için böyle bir ön izin gerekli görülmemiştir. Ana sözleşmelerinde muafiyet için gerekli hükümleri bulundu-

ran ve uygulamada buna riayet eden kooperatifler, otomatik olarak Kurumlar Vergisinden muaf sayılırlar.

Böylece, vergi hukuku bakımından kooperatifler, kooperatif felsefesine bağlı kalmak şartıyla ticaret ortaklıklarından farklı bir statüde tutularak vergi dışı tutulmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, kooperatiflere bu bakımdan, ideal amaçlar taşıyan dernek ve vakıflara nazaran daha fazla ayrıcalık tanınmış bulunmaktadır. Dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, kuruldukları anda doğrudan vergi mükellefi sayılırlar. Bunlar, daha sonra vergiden muaf olma talebinde bulunabilirler. Ancak, muafiyet için, önce ilgili bakanlığın görüşü, daha sonra da Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın izni gerekmektedir.

2.1. Kooperatiflerde Vergi Muafiyetinin Kalkması

Yukarıda, "Kooperatiflerin Vergi Mükellefiyeti" başlığı altında, kooperatiflerin belli şartlara uymaları halinde Kurumlar Vergisinden muaf sayılacaklarını belirtmiştik. Söz konusu şartları taşımayan kooperatifler ise, Kurumlar Vergisine tabi tutulacaklardır. Ancak, gerekli şartları taşımadığı için muafiyet hakkını yitiren kooperatifin ortaklarıyla, ortaklık statüsü içinde yaptığı işlemlerden doğan gelir ve gider farkından dolayı da vergiye tabi tutulup tutulmayacağı sorusu akla gelebilir. Başka bir anlatımla, giriştiği ortak dışı işlemlerden dolayı muafiyet hakkı ortadan kalkan bir kooperatifin, Kurumlar Vergisi Matrahına, ortaklarıyla yaptığı işlemlerden doğan gelir ve gider farkı da dahil edilecek midir?

Kooperatiflerin, faaliyetlerini kooperatif ruhuna uygun olarak geliştirmek ve teşviketmeyi amaçlayan Kurumlar Vergisi Kanunu, herhangi bir sebeple muafiyet hakkını kaybeden kooperatifin, ortaklarıyla ortaklık statüsü içinde yaptığı işlemlerden doğan gelir ve gider farkını "risturn" adı altında vergiden istisna etmiştir (Kur.Ver.Kan. Mad: 8/2).

Kurumlar Vergisi Kanununun 8. maddesinin 2. bendine göre, aşağıda yazılı kooperatiflerin ortakları için hesapladıkları risturnlar vergiden istisna edilmiştir:

a) Tüketim kooperatiflerinde, ortakların şahsi ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları malların kıymetlerine göre hesaplanan risturnlar,

c) Kredi kooperatiflerinde, ortakların kullandıkları kredilere göre hesaplanan risturnlar,

d) Ortakların idare gideri karşılığı olarak ödedikleri paralardan harcanmayarak iade edilen kısımlar.

Ortaklardan başka kimselerle yapılan işlemlerden doğan kazançlar ile ortaklar ile ortaklık statüsü dışında yapılan işlemlerden doğan kazançlar, kooperatiflerin Kurumlar Vergisi matrahını oluşturur. Risturn istisnasının belirlenmesinde, ortaklarla yapılan iş hacminin genel iş hacmi içindeki nispeti esas alınır. Örneğin, bir kooperatifin genel iş hacminin 100 milyon lira ve safi kazancının da 10 milyon lira olduğunu varsayalım. Şayet kooperatifin genel iş hacminin içinde ortaklarla yaptığı iş hacminin nispeti % 60 ise, bu durumda safi kazancın % 60 nispetindeki kısmı ortaklarla yapılan işlemlerden sağlanmış demektir. Bunun sonucu olarak 10 milyon lira kazancın %

60'ını teşkil eden 6 milyon lira risturn istisnası olarak Kurumlar Vergisinden istisna edilecektir.

Kooperatifin Kurumlar Vergisi matrahı ise, 18 milyon liradan 6 milyon liranın düşülmesi suretiyle geriye kalan 4 milyon lira olacaktır. Kooperatifin ortaklarıyla yaptığı işlemler sonucu olarak ortaya çıkan risturn her bir ortak, kooperatifle yaptığı işlemle orantılı olarak pay alacaktır.

2.2. Kooperatiflerin Diğer Vergiler Bakımından Sorumluluk ve Yükümlülükleri

Kooperatiflerin, sağladıkları kazançtan dolayı vergi yükümlülüğünü yukarıda açıkladık. Şimdi ise, bir kurum olarak kooperatiflerin diğer vergiler bakımından sorumluluk ve yükümlülüklerini araştıralım.

2.2.1. Kooperatiflerin Kurumlar Vergisi Sorumluluğu

Kooperatifler, Kurumlar Vergisinden muaf olsalar dahi bu verginin sorumlusu olabilirler. Kurumlar Vergisi Kanunu bakımından vergi kesintisine tabi olan ödemeler, bir kooperatif tarafından yapıldığında, sözkonusu kooperatifin yapmış olduğu ödemelerden vergi sorumlusu sıfatı ile kurumlar vergisi keserek muhtasar beyanname ile vergi dairesine yatırması zorunludur.

Kurumlar Vergisi Kanununun 24. maddesi, kesinti yapılacak kurum kazançlarını düzenlemiştir. Buna göre, dar mükellefiyete tabi kurumların, ticari, zirai ve sair kazanç ve iratları dışında kalan kazanç ve iratları ile telif, imtiyaz, ihtira, işletme, ticaret ünvanı, alemeti farika ve benzeri maddi haklarını satışı, devir ve temlik karşılığında alınan bedeller % 25 nispetinde Kurumlar Vergisi kesintisine tabidir.

Görüldüğü gibi, kooperatifler, dar mükellef bir kuruma, yukarıda belirtilen türden bir kazanç sağladıkları takdirde, bu kazanç üzerinden gerekli Kurumlar Vergisini kesmek zorundadırlar. Örneğin, bir kooperatifin, yabancı bir kurumdan kredi temin etmesi ya da teknoloji transferi dolayısıyla yapacağı ödemelerden, kanunda gösterilen oranda Kurumlar Vergisi keserek vergi dairesine yatırması gerekmektedir.

2.2.2. Kooperatiflerin Gelir Vergisi Sorumluluğu

Kooperatifler, Kurumlar Vergisinden muaf olsunlar ya da olmasınlar, Kurumlar Vergisi açısından vergi sorumlusu olabildikleri gibi, Gelir Vergisi bakımından da vergi sorumlusu olabilmektedirler. Kooperatifler, Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesinde belirtilen ödemeleri yapmaları halinde, bu ödemeler üzerinden, vergi sorumlusu sıfatıyla istihkak sahiplerinin Gelir Vergilerine mahsuben, Gelir Vergisi kesintisi yapmak zorundadırlar. Örneğin, kooperatif, faaliyetleri sırasında ücretli eleman çalıştırıyorsa, bu kimselere yapacağı ücret ödemelerinden Gelir Vergisi tarifesine göre vergi kesintisi yapıp, vergi dairesine yatırmak zorundadır.

2.2.3. Kooperatiflerin Katma Değer Vergisi Yükümlülüğü

Kooperatifler Katma Değer Vergisinden muaf değildirler. Bu yüzden kooperatifler, ticari, sınai, zirai ve mesleki nitelikteki teslim ve hiz-

metlerinden dolayı Katma Değer vergisi yükümlüsüdürler. Ancak, tarımsal amaçlı kooperatiflerin kültür ve bilimsel amaçlara yönelik teslim ve hizmetleri vergiden istisnadır (KDV Kan. Mad: 17/1). Ayrıca, tarımsal kooperatiflerce yapılan arazi ıslahına ait hizmetler de vergiden istisna edilmiştir (KDV Kan. Mad: 17/4-h).

Kooperatifler, kendileri için belirlenmiş olan bu özel istisnalardan başka, Katma Değer Vergisi Kanunda yer alan diğer genel istisna hükümlerinden de yararlanır. İstisna kapsamına girmeyen mal teslimleri ve hizmet ifasından dolayı kooperatifler, KDV tahsil ederek vergi dairesine ödemekle yükümlüdürler.

2.2.4. Kooperatiflerin Emlâk Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Damga Vergisi ve Harçlar Bakımından Yükümlülükleri

Kooperatiflerin sahip oldukları hizmet binaları kiraya verilmemek şartıyla Emlâk Vergisinden muaf tutulmuştur. Kooperatifler için ayrıca, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga vergisi, harçlar ve Belediye Gelirleri Kanunu bakımından özel istisna ve muafiyetler sözkonusudur.

2.3. Kooperatif Ortaklarının Şahsi Gelir Vergisi Yükümlülüğü

Bir kurum olarak kooperatif ortaklarına dağıttığı kar payları, Gelir Vergisi Kanununun 75. maddesinin 2. bendine göre menkul sermaye iradidir. Ancak, Gelir Vergisi Kanununun 75. maddesinin 2. bendinin sonunda, "kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları işlemlerden doğan kârların ortaklara, kooperatifle yaptıkları işlemler nispetinde dağıtılması, kazanç dağıtımını sayılmaz" hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla kooperatiflerin ortakları ile ortaklık statüsü içinde yapmış olduğu işlemlerden doğan gelir-gider farkı, yani risturnlar, kooperatif bünyesinde Kurumlar Vergisinden istisna edildiği gibi, bu risturnları, ortaklara dağıtılması halinde, ortaklar açısından Gelir Vergisine tabi bir gelir olarak kabul edilmemiştir.

Diğer taraftan, kooperatiflerin, ortak dışı işlemlerinden sağladıkları ve Kurumlar Vergisine tabi olan kazançlarını, Kurumlar Vergisi ödendikten sonra ortaklarına dağıtılmaları halinde; ortaklar bakımından Gelir Vergisi kapsamına giren menkul sermaye iradı elde edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla sözkonusu menkul sermaye iratlarını, Gelir Vergisi Kanununun, menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesine ilişkin hükümleri çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Gelir Vergisi Kanununun 75. maddesinin ikinci fıkrasının 2. bendine göre kooperatiflerin ortak dışı işlemlerinden doğan kazançlarının ortaklara dağıtılması menkul sermaye iradı sayılmıştır.

Gelir Vergisi Kanunu, menkul sermaye iratlarının esas itibarıyla kesinti yoluyla vergilendirilmesini öngörmektedir. G.V.K.'nin "vergi kesintisi" başlığını taşıyan 94. maddesinde, kooperatif ortaklarının sağladıkları menkul sermaye iradı için herhangi bir vergi kesintisi öngörülmemiştir. Diğer taraftan, yine G.V.K.'nin "gelirin toplanması ve yıllık beyanname" başlığını taşıyan 85. maddesinin 2. fıkrasında, kooperatif ortaklarının, kooperatisten aldıkları kâr payları için beyanname vermeyecekleri ve bunların başka gelirleri nedeniyle beyanname vermeleri halinde, kooperatif kar paylarının bu beyanname

meye dahil edilmeyeceği öngörülmektedir.

Buradan da anlaşılıyor ki, kooperatif ortaklarının, kooperatiften aldıkları kâr paylarından dolayı herhangi bir gelir vergisi ödemeleri sözkonusu değildir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Kooperatifler, yaygın olarak benzetildikleri ticaret ortaklıklarından farklı, kazanç paylaşma amacı izlemeyen; sadece ortaklarının ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ilişkin ihtiyaçlarını sağlayıp korumak amacı ile kurulan teşekküllerdir. Kooperatiflerin ticaret ortaklığı sayılmayacağını vurgulamak amacıyla 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu , kooperatifin tanımında özellikle "teşekkül" kavramını kullanmış bulunmaktadır. Teşekkül kavramı belli bir hukuki tip olarak değil; kooperatiflerin dernek ve ortaklıklar gibi diğer kişi birliklerinden farkını belirtmek için seçilmiştir.

Kooperatifler bağımsız bir yasaya sahip olmakla birlikte, tam anlamıyla bağımsızlaştırılmamış; kendi yasasında hüküm bulunmadığı hallerde Ticaret Kanunundaki anonim şirketlere ait hükümlere yollanma yapılmıştır (Koop. K. mad: 98).

Kooperatifleri diğer benzer işletmelerden ayıran en önemli unsur, kazanç elde etmek ve bunu paylaşma amacını taşımamak olmakla birlikte, bunlar tacirlere ve ticaret ortaklıklarına uygulanan hükümlerden de tamamen bağımsız değildirler. Nitekim, Ticaret Kanununun, tüzel kişi tacirler, ticari defter ve ünvanla ilgili maddeleri kooperatiflere de uygulanmaktadır.

Vergi hukuku bakımından ise, kooperatiflere vergi muafiyeti ve istisnası gibi önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Bu bakımdan kanun koyucunun başlıca iki amacı takip ettiği söylenebilir. Birincisi, kooperatiflerin toplum refahının artırılması açısından desteklenmesi gerektiği düşüncesidir. İkincisi ise, kooperatiflerin yozlaştırılmasının ve kar amacı güden işletmelere benzetilmesinin önlenmesidir.

İnceleme konumuz itibariyle bu ikinci amacın üzerinde özellikle durulması gerekmektedir. Zira bugün için kooperatifler açısından en önemli tehlike, kooperatif görüntüsü altında, kar amacı güden, "görünüşte kooperatif"lerin ortaya çıkmasıdır. Bu nedendir ki, Kurumlar Vergisi Kanunu, kooperatiflere vergi muafiyeti hakkı tanırken, "gerçek kooperatif" ilkelerine uygunluğu ölçü ve esas almış bulunmaktadır.

Gerçek kooperatiflerde ortaklarla iş yapmak esastır. ortaklar aynı zamanda kooperatifin müşterileri konumundadırlar. Bu şekilde, gerçek kooperatif felsefesine bağlı faaliyet gösteren kooperatiflerin her bakımdan teşvik edilmesi, toplum refahının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması açısından olduğu kadar ülke ekonomisi bakımından da faydalı sonuçlar doğurur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Tekinalp, Ünal/ Poroy,Reha/, Çamoğlu, Ersin, Ortaklıklar Hukuku, Cilt: II, İstanbul 1976
2. Tekinap, Ünal, Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Nitelikleri, Ortak Sıfatının Kazanılması ve Kaybedilmesi, İstanbul 1972
3. Tekinalp, Ünal, Kooperatifler Kanunu Üzerine Düşünceler, İstanbul 1969
4. Şimşek, Edip, Kooperatif Ortaklıklar, Ankara 1981
5. Karayalçın, Yaşar, Ticaret Hukuku, Cilt: II, Ankara 1973
6. Domaniç, Hayri, Adi, Kollektif ve Komandit Şirketler, İstanbul 1988
7. Karacehennem, Necdet, Kooperatifler Hukuku, Ankara 1977.
8. Tekil, Fehiman, Şirket Hukuku, Cilt: 3, İstanbul 1974
9. Ulusoy, Yılmaz, Kooperatif Teşekküller, Ankara 1978
10. Altuğ, Osman, Yapı Kooperatiflerinde Yönetim ve Denetim Sorunları ve Sorumluluklar, İstanbul 1988.

beciya

**TÜRKİYE'DE VE AT ÜLKELERİNDE
YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİ**

Kamil Ufuk BİLGİN
Sibel GÜMRAH

I- TÜRKİYE'DE TEŞVİK TEDBİRLERİNİN GELİŞİMİ

1961 anayasası, kalkınmanın ekonomik planlar aracılığı ile yürütüleceği ilkesini getirmiş ve bu doğrultuda Türkiye'de ekonomik kalkınma 1963 yılından başlayarak "beşer yıllık kalkınma planları" ile yürütülmüştür. Söz konusu kalkınma planları kamu kesimi için emredici bir nitelik taşımasına rağmen özel kesim için yol gösterici nitelik taşımaktadır.

1982 anayasası da, 1961 anayasasında olduğu gibi ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın planlama ile yürütüleceği ilkesini getirmiştir.

1982 anayasasınının 166. maddesine göre; "Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak devletin görevidir."

Planda, milli tasarrufu ve üretimi artırıcı fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür. Yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri bu plana göre gerçekleştirilir."

Türkiye'de özel kesimin yeteri kadar gelişmemiş oluşu nedeni ile anayasal yol gösterici düzenlemenin ışığı altında, hem özel kesimin dolayısıyla da ülke ekonomisinin gelişmesi aynı zamanda özel kesim ekonomik faaliyetlerinin kalkınma planları hedeflerine uygunluğunun sağlanabilmesi için "Birinci beş yıllık kalkınma planı"ndan itibaren sistemli teşvik tedbirlerinin uygulanmasına gidilmiştir.

"Fakat birinci beş yıllık kalkınma plan döneminin sonuna gelindiğinde özel kesim için yol göstermenin sonuç almaya yetmeyeceği görülmüştür". Bunun üzerine özel kesimi planın gösterdiği yolda yürütmeye etkin biçimde özendirilmenin gerekli olduğu kanaatine varılmıştır.

Bunun sonucu olarak özel kesim yatırımlarının plan hedefleri konusunda özendirilmesi için devletçe, mevcut tedbirlere ek olarak bazı yeni tedbirlere başvurulmuştur.

Bu şekilde başlayan sistemli teşvik uygulaması zaman içerisinde çeşitli değişimlere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir ¹.

Sistemli teşvik uygulamasına geçildikten sonra, teşvik ve yönlendirme ilke ve uygulama yöntemlerinin tek kanunda toplanması amaçlanmış ve bu konuda 933 sayılı kanun çıkarılmıştır. Ancak kanunun bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. 933

1 İsmail Bulmuş, "Türkiye'de Yatırımları Teşvik Politikası" A.S.O. Dergisi Yıl: 11 Sayı: 84 Ocak-Şubat 1987, s. 8.

sayılı kanunun iptalinden sonra teşvik araçlarını uygulama ilke ve yöntemleri tek yasada toplanma yerine çeşitli kanun kararname ve tebliğlerle belirlenmeye başlanmıştır.

Söz konusu teşvik tedbirlerini idari düzenlemelerin ışığı altında uygulamak ve bu amaçla gerekli belgeleri yatırımcılara vermekle görevli Başbakanlığa bağlı, D.P.T. içerisinde organize edilmiş "Teşvik ve Uygulama Dairesi" görevlendirilmiştir.

Teşvik ve Uygulama Dairesi yerli sermayeye dayalı yatırımlarla yerli ve yabancı sermayeli şirketlerin ihracat şirketlerine "Kalkınma Planı ve yıllık programlar çerçevesinde yön vermektedir. Yön verme işlemi, teşvik uygulamaları ile gerçekleşmektedir" 2.

II- TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİ

Türkiye 1969'dan beri "teşvik sistem diye tanımlanan sistem vasıtasıyla belli bazı yatırımları teşvik etmektedir". Prensip olarak sistem yatırımın ihtiyaç duyulduğu belli belgelerin belirlenmesi daha sonra bu belgelerde yatırımın yoğunlaşmasını temin etmek suretiyle işlemektedir" 3.

Türkiye'de teşvikler ihracatı teşvik ve yatırımı teşvik olmak üzere iki alanda gerçekleştirilmektedir. 1984'e kadar, yatırım teşvikleri ve ihracat teşvikleri bazen birlikte ele alınmış fakat 1985'den beri tamamen bağımsız birbiri ile ilgili olmayan teşvik alanları olarak kabul edilmiştir.

1985 yılından itibaren getirilen bir değişiklikte teşvik belgesi ile ilgilidir. Yatırım teşvik tedbirlerinden yararlanabilmek için 1985 senesine kadar teşvik belgesi tek başına yeterli değildi. Bu teşviklerden yararlanabilmek için teşvik tedbirlerinin adını alan uygulama belgelerinin alınması gerekiyordu 4.

Türkiye'de yatırım teşviklerinin amacı yatırımların maliyetini azaltarak ve/veya kârlılığını artırarak özel kesimi yatırım yapmaya yönlendirmek aynı zamanda da özel kesim yatırımlarının kalkınma planı ve yıllık program hedeflerine uygun yatırım sahalarına yönlendirmektir.

"Teşvikler genellikle mahiyet itibarı ile finansal nitelik taşımakta ve yatırım maliyetinin düşürülmesini vergi kârının sağlanmasını düzenlemektedir" 5.

1985 yılına kadar teşvik edilecek sektör ve yatırım tiplerinin yıllık programlarda belirtilmesi uygulaması 1985 yılı programı ile terk edilerek, kalkınmada öncelikli yöreler hariç teşvik edilmeyecek yatırım ve üretim konularının liste halinde belirtilmesi uygulamasına gidilmeye başlanmıştır.

"1984 sonlarına kadar uygulanan sistemde yıllık teşvik yönetmeliği ana sektörler ve bu sektörler içinde yatırım ihtiyaç duyulan üretim ve faaliyet alanlarının çeşitli dallarının belirtilmesinin yanı sıra, bu faa-

2 T.C. Başbakanlık D.P.T.-TUD 1981 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1982, s. 1

3 T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı İç Hizmet Raporu Ankara, 1982, s.2

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. D.P.T. Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi ile ilgili tebliğler.

5. T.C. Başbakanlık H.D.T.M. İç Hizmet Raporu, Ankara, 1987.

liyet ve alanlarda yatırımcılara ne gibi kolaylıklar ve kârların sağlanmasının mümkün olabileceği de detaylı olarak açıklığa kavuşturulmuştur.

1985 başlarından itibaren daha önce yayınlanan teşvikler için uygun sektör ve yatırım listesi yerine şimdi teşvik için uygun olmayan sektör ve yatırımlar listeleri yeni yaklaşımı göstermektedir. Negatif listede bahsedilen bu hizmetle üretim fonları dışında kalan tam faaliyetler teşvik için uygun olmakta ve liste daha basit hale gelmektedir"⁶

Yatırımlara sağlanan teşviklere kolaylıklar bölge itibarı ile bir sınıflandırmaya tabi tutulduğunda Türkiye teşvik bölgeleri olarak dört bölgeye ayrılmıştır.

- Gelişmiş (kalkınmış) bölgeler
- Kalkınmada birinci derecede önceliğe sahip bölgeler
- Kalkınmada ikinci derecede önceliğe sahip bölgeler
- Normal bölgeler

Türkiye'de yatırımlara uygulanan teşvikleri

- Yatırım aşamasındaki teşvikler
- İşletme aşamasındaki teşvikler
- Hem yatırım hem işletme aşaması uygulanan teşvikler olarak sınıflandırılabiliriz.

Türkiye'de 1989 yılı itibarı ile uygulanan teşvik tedbirleri şunlardır.

- 1- Yatırım indirimi
- 2- Gümrük muafiyeti
- 3- Özel önem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde indirim.
- 4- Yatırım finansman fonundan yararlanma
- 5- Bina inşaat harcı istisnası
- 6- Vergi resim ve harç istisnası
- 7- Döviz tahsisi
- 8- Konut inşaatında ve kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda vergi, resim harcı istisnası
- 9- Kaynak kullanımı destekleme primi
- 10- K.D.V. ertelemesi
- 11- Teşvik primi
- 12- Yatırım malı imalatçısı teşvik kredisi
- 13- Rihtim resmi muafiyeti
- 14- Finansal kiralama

1) YATIRIM İNDİRİMİ

Ticari veya zirai kazançlar üzerinden vergiye tabi olan mükelleflerin ve bu şarta haiz adi şirketler, kolektif ve komandit şirketlerin yaptıkları yatırımların belli oranlarda ilgili kazançlarından indirilmesidir.

2) GÜMRÜK MUAFİYETİ

Devletin gümrük gelirlerinden vazgeçmesi yoluyla uyguladığı bir

6 T.C. Başbakanlık H.D.T.M. İç Hizmet Raporu, Ankara 1987, s.2

teşvik aracı olup, yatırımcının yatırım için ihtiyaç duyduğu makina teçhizatın ithali sırasında ödenmesi gereken vergiden muaf tutularak yatırım maliyeti azaltılmaktadır.

3- ÖZEL ÖNEM TAŞIYAN SEKTÖRLER İLE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE ÇALIŞANLARIN ÜCRETLERİNİN VERGİLENDİRİLMESİNDE İNDİRİM

Kalkınmada öncelikli yörelerde ve özel önem taşıyan sektörlerde çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde indirim uygulaması olup, 1985 yılından beri uygulanmaktadır.

4- YATIRIM FİNANSMAN FONUNDAN YARARLANMA

Teşvik alan ve yatırım teşvik tahsis etmeye hak kazanan işletmeler bu fondan yararlanabilir. Yatırım taahhüt edildiğinde yatırım finansmanı fonu o yıl ki kazançtan düşülür ve yatırım tamamlandığında fon artık feshedilmez.

5- BİNA İNŞAAT HARCİ İSTİSNASI

Bina inşaat harcı istisnası ile her türlü bina inşaat ve tadil ruhsatının alınmış, sırasında ödenen bina inşaat harcından yatırımcı muaf tutulmaktadır.

6- VERGİ RESİM VE HARÇ İSTİSNASI

Yatırımın tamamlanmasından sonra 5 yıl süre ile belirlenen oranda ihracat yapması taahhüt edilen yatırımlara ayrılacak orta ve uzun vadeli iç yatırım kredileri ile dış kredilerde vergi resim ve harç istisnası uygulanır.

7- DÖVİZ TAHSİSİ

Yatırım için ihtiyaç duyulan makina ve teçhizat ile ham madde ve anamallarının ithali için bankalara döviz tahsisi şeklinde uygulanır. Bu teşvik yatırımın maliyetinde bir azalma ya da karlılığında artma gibi bir etkide bulunmamakla birlikte, ithal için gerekli dövizin temininde güçlük çekildiğinde ithalatın zamanında gerçekleştirilmesini sağlar.

8- KONUT İNŞAATINDA VE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE YAPILACAK YATIRIMLARDA VERGİ, RESİM, HARÇ İSTİSNASI

Konut inşaatında ve kalkınmada öncelikli yörelerde yapılan yatırımlarda sözkonusu olacak vergi resim harç istisnası uygulamasıdır.

9- KAYNAK KULLANIMINI DESTEKLEME PRİMİ

Yatırımlarda kaynak kullanımını desteklemek yoluyla kaynakların yatırımlara yönelmesini amaçlayan teşvik araçlarından birisidir.

10- K.D.V. ERTELEMESİ

Teşvik belgesine bağlanmış yatırımlarda, yatırım mallarının ithalinde, ödenmesi gerekli K.D.V. bu verginin fiilen indirilmesinin mümkün olacağı tarihe kadar ertelenir.

11- TEŞVİK PİRİMİ

"Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu"ndan yurt içinde imal edilen makina-teçhizat ve D.P.T. tarafından uygun görülen makina-teçhizat fatura bedeli üzerinden yıllık düzenlemeler dikkate alınarak tespit edilen meblağ yatırımcıya teşvik primi olarak ödenir.

12- YATIRIM MALI İMALATÇISI TEŞVİK KREDİSİ

Orta ve/veya uzun vade yerli ve/yabancı destek kredileri T.C. Merkez Bankasının reeskont kaynaklarından ve/veya yatırım malları imalatçıları için oluşturulan teşvik fonundan verilmektedir.

13- RIHTIM RESMİ MUAFİYETİ

Deniz yolu ile taşımak suretiyle ithal olunan mallardan alınan % 5 oranındaki rihtim resmi RO/RO gemisi, tren ferisi feribot taşınan malar için sifıra indirilmiştir.

26.1.1967 tarihli ve 227 sayılı "Rihtim Resmi Kanunu" nun adı "Ulaştırma Altyapıları Resmi Kanunu", muhtelif kanunlar da yer alan "Rihtim Resmi" ifadesi de "Ulaştırma Altyapıları Resmi" olarak değiştirilmiştir.

14- FİNANSAL KİRALAMA

Finansal Kiralama Kanunu uyarınca Finansal Kiralama "Kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine kişiden satın aldığı veya başka surette temin ettiği bir malın zilyetliğini her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir".

III- AVRUPA TOPLULUĞU'NDA YATIRIMLARIN TEŞVİKİ

A- AVRUPA TOPLULUĞU'NUN KURULUŞU

"Bir ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomik politikalarının giderek birbirlerine yaklaştırılmasıyla topluluğun tümünde, ekonomik çabaların uyumlu gelişmesini, bir araya getirdiği devletler arasındaki sıkı ilişkilerin ve yaşam düzeylerinin dengesi ve devamlı olarak genişlemesini sağlamlığının artırılmasını gerçekleştirmektedir" 7. Şeklindeki bir amaca ulaşmak üzere 1.1.1958 tarihinde yürürlüğe giren "Roma Antlaşması"yla kurulan "Avrupa Ekonomik Topluluğu"; bilindiği gibi, daha sonraki yıllarda A.E.T. Antlaşmasıyla aynı yer ve tarihte yapılan bir antlaşmayla kurulan "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu" 8 ve AT'nin temelî sayılan ve çok daha önce kurulmuş bulunan "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" 9 yürütme ve karar organları 1.7.1967 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan "Birleşme antlaşması"yla tekleştirilerek Avrupa Birliği yolunda daha hızlı bir gelişme sağlanmış 10 ve bu ta-

7 Roma antlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran md: 2 Çev. Haluk Günöğür, TOBB Yay., Ankara, 1988

8 Bkz. TREATIES, Establishing The European Communities; Abridged Edition, Publications of the European Communities, Luxembourg 1987, sh- 385-521.

9 Bkz. TREATIES, a.g.e., sh: 15-114.

10 Bozkurt, Ömer (Editör) Avrupa Topluluğunun bütünlüşme süreci ve yapısı, Bir genel bakış" Avrupa Topluluğu ve Türkiye, TODAİE Yay., Ank-1987, sh: 21.

rihten sonra da bu üç topluluğa kısaca "Avrupa Topluluğu" denmiştir.

B- TEK BİR AVRUPA İÇ PAZARININ OLUŞUMU

Roma antlaşmasında "Ortak Pazar" ¹¹, 1.7.1987'de imzalanan "Tek Avrupa Senedi" ¹²'nde ise "İç Pazar" deyimlerinin yer aldığı Avrupa Topluluğu, 1.7.1968'de yürürlüğe koyduğu "Ortak Gümrük Tarifeleri" sistemiyle Topluluğa üye 12 ülke arasındaki gümrük ve eş etkili vergi ve resimler ve miktar kısıtlamaları kademeli olarak kaldırılmış ¹³ olmakla birlikte, gerek Tek Avrupa Senedi'nde ve gerekse "White Paper" ¹⁴'da belirtilen 31.12.1992 tarihine kadar halen mevcut olan ve düzeltilmeye çalışılan "Teknik, Mali ve Fiziksel Engeller" ¹⁵ 'i de kaldırıp büyük bir iç pazara kavuşmuş olacaktır.

C- AVRUPA TOPLULUĞU'NDA REKABET KURALLARI VE YATIRIM TEŞVİKLERİ

Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşmasının 3. maddesinde ¹⁶ bir iç pazarı dengeli bir şekilde kurabilmek için bir çok ilke de kabul edilmiştir. Bu ilkeler arasında "ortak pazarda rekabetin bozulmamasını sağlayan bir düzenin kurulması" ile "yeni kaynaklar yaratılması ile Topluluğun ekonomik gelişmesini kolaylaştırmak için bir Avrupa Yatırım Bankasının kurulması" konumuzu açısından burada belirlenmesinde yarar olan ilkelerdir.

Buna ilişkin olarak aynı antlaşmanın 92 ve 94. maddelerinde ¹⁷ kural olarak üye devletlerin kendi işletmelerine, sanayilerine, ürünlerine ve belirli bölgelere üye devletlerarası ticareti olumsuz yönde etkileyecek nitelikte teşvikte bulunmaları yasaklanmıştır ¹⁸. Söz konusu maddelerde, bu çevre içinde üye devletlerin belli sanayilere, işletmelere ve bölgelere tanıdıkları vergi muafıkları, vergi iadeleri indirmeleri ve başka yollardan sağladıkları vergi teşvik tedbirleri de bu yasağın kapsamına girmektedir.

Diğer taraftan, Toplulukta ülkeler kendi bölgesel kalkınma programlarını yürürlüğe koyarken, söz konusu yasakları çiğnememek ve toplulukça konulmuş rekabet kurallarına ¹⁹ uymak şartıyla kendi teşvik sistemlerini uygulayabilmektedirler. Dolayısıyla her ülke kendi teşvik sistemine sahiptir. Ancak yine de topluluk ekonomisinde gerçekleştirilecek yatırımlar, Topluluğun dünya piyasalarındaki rekabeti açısından özellikle Japonya ve ABD'nin gerisinde kalmamak için Toplulukça sağlanan yardımları düzenlemeye yönelik adımlar atılmıştır. Hatta bu konuda nasıl yardım talebinde bulunulacağına dair kitapçıklar bile yayınlanmıştır ²⁰.

11 Bkz. Roma antlaşması, a.g.e., Md:2,3,91,92 ve diğer

12 Bkz. Bulletin of the European Communities Supplement 2/86 "Single European Act", Publications of European Communities, Luxembourg- 1988.

13 İKV No: 17= Avrupa Topluluklarında Tek Bir İç Pazar Oluşumunun Tamamlanması, İKV Yay., İst., sh: 3.

14 White Paper= Third Report From The Commission To The Council and the European Parliament, Com (88) 134 Finan, Brussels, 21 March 1988, Publications of the European Communities, sh: 7

15 İKV No: 17= a.g.e., sh: 10, 20 ve 67

16 Roma Antlaşması a.g.e., s. 7-8

17 Roma Antlaşması a.g.e., s. 69-70

18. Bkz. AET-DPT Yay., Ankara, 1983, s. 147-149

19 Bkz. İKV No: 56 AET Rekabet Kuralları Çerçevesinde Müşterek Teşebbüsler, İKV Yay. İstanbul, 1988

20 Bkz.E.C.Internationale Investment Partnes, Publications of the E.C., Luxembourg

D- AVRUPA YATIRIM BANKASI VE TEŞVİKLER

Bu amaçla, Roma antlaşması ile tüzel kişiliği bulunan ve Topluluğun mali bir organı olarak ortaya çıkan Avrupa Yatırım Bankası ²¹, Kâr amacı gütmeyen ve Ortak Pazarın dengeli bir şekilde kalkınmasına yardımcı olmak üzere Topluluk içinde bağımsız bir kamu kuruluşu olarak üye ülkelerin çeşitli yatırım projelerine çeşitli teşvik mahiyetinde yardımlar yapmaktadır ²². Diğer taraftan 1975'de Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuştur. Bu fonun ana görevlerinden biri, ülkelerin bağımsız kalkınma programlarını destekleyerek üye ülkeler arasında ekonomik açıkları azaltmak olmuştur ^{23 24}.

E- AVRUPA TOPLULUĞU AMAÇLARINA TERS DÜŞMEYEN TEŞVİKLER

Topluluk amaçlarına ters düşmeyen teşvik ve yardım fikri 92/2. madde de belirtilmiştir. Komisyonca Toplulukla uyushabilir olarak değerlendirilen durumlarsa 92/3. madde de belirtilmiştir. Bu alanlar Şunlardır ²⁵.

1- Yaşam düzeyi düşük ve düşük istihdam düzeyinin bulunduğu bölgelerin yatırımlarının teşvik edilmesine yönelik yatırımlar

2- Avrupa'nın ortak çıkarlarına veya üye devletlerinden birinin ekonomisini önemli ölçüde bozan aksaklığın giderilmesi için yapılacak yardımlar.

3- Sektörel bölgesel yatırımların rasyonellik verimlilik açısından yapılan teşvikler.

4- Komisyonun önerisi üzerine konseyin A.E.T. sözleşmesine uygun olarak alacağı yardım kararlarına uygun teşvikler.

F- AT'NİN TEŞVİK VE YARDIM POLİTİKALARI

Topluluğun bu teşvik ve yardım politikalarını üç grupta toplamak mümkündür ²⁶. Bunlar.:

a) Genel teşvik ve yardım sistemi (ihracatı KOBİ teşvik gibi)

b) Sektörel amaçlı teşvik ve yatırımlar (Belli bir endüstri dalının gelişmesi için endüstrinin yapısal uyumunu kolaylaştırmak ya da bölgesel üçüncü ülkelerden kaynakların rekabeti bozucu etkileri dengelemek amacıyla)

c) Bölgesel amaçlı teşvik ve yatırımlar (Toplulukta bölgeler arası dengesizliklerin giderilerek entegrasyon sürecinin hızlandırılması amacıyla)

Topluluğun kendi kurumlarınca yürüttüğü bu teşvik sisteminin

21 Önen, Sacit, Uluslararası Mali Kuruluşlar, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1989, s.165

22 European File, European Community Borrowing and Lending, The Publications of the European Communications, s.4

23 TÜSİAD Avrupa Topluluğu ve Türkiye'nin Tam Üyeliği Sonu, TÜSİAD Yay., İstanbul, 1987 s. 55

24 Sözkonusu fon, kuruluşundan bu yana 20 yatırım, 19000 altyapı, 6500 sanayi projeye karşılıksız yardım sağlamıştır.

25 Balkır, Canan, Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve AT, Bilgehan Yay., İzmir, 1988, s. 118.

26 Balkır, Canan, a.g.e., s. 118-119-120.

yanısına üye ülkelerde de milli irade tarafından çeşitli teşvik sistemleri mevcuttur. Buna göre bu ülkelerden bazılarının yatırım teşvik tedbirleri kısa olarak şöyledir 27.

G- AT ÜLKELERİNDE YATIRIM TEŞVİKLERİ 1- İNGİLTERE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

İngiltere'ye yerli ve yabancı tüm yatırımlar teşvikten yararlanabilme hakkına sahiptir. 1984 yılı sonunda İngiltere bölgesel yatırım teşvik programlarının kontrol edildiğini ve yeni yardım edilen bölgeler (Assisted areas) yaratıldığını açıklamıştır. Bu bölgeler iki alt kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; en büyük bağışların sağlandığı Kalkınma Bölgeleri ve Ara Bölgelerdir.

Kalkınma bölgelerinde faaliyet gösteren ve istihdam yaratan bir yatırımcı şirket nakit olarak ve normalde sabit sermaye yatırımının % 15'ine eşit miktardaki bir bölgesel kalkınma bağışından otomatik olarak yararlanma hakkına sahiptir. Ancak, bağış yaratılan işlere göre sınırlıdır. Belli kıstaslara uyulması koşuluna bağlı olarak iş başına £10.000 pound'a kadar çıkabilmektedir. Bunun yanısıra hizmet sektöründe iş yaratan şirketlerde şimdi sözkonusu Bağış'tan yararlanabilmektedir.

İkinci türde bir bağış bölgesi seçici teşvikler kalkınma bölgeleri ya da ara bölgelerdeki, istihdam yaratan imalat ya da hizmet kuruluşları bundan yararlanmaktadırlar. Bunun için yatırımcı şirketin elinde bölgesel ya da ulusal ekonomiyi güçlendirebilecek bir proje bulunmalıdır. Bu teşvikler iki biçimdedir. bunlar projenin sabit sermaye masraflarıyla ya da yaratılacak olan yeni işlerle ilişkili proje bağışları ve eğitim giderlerinin % 40'ına kadar olan bölümünü kapsayan eğitim bağışlarıdır.

Hükümet ayrıca bir İcat Destekleme paketi getirmiş olup, bu paket hem yardım edilen bölgelerin içinde hem de dışında yüksek teknoloji içeren projelere daha çok fon sağlamayı amaçlamaktadır.

2- FRANSA'DA YATIRIM TEŞVİKLERİ

Teşviklerin başlıcalarını yeni işler yaratılmasına yönelik projeler -özellikle Batı ve Güney'deki gerileyen sanayi bölgelerinde Paris'e Lyon'dan uzak bölgelerde bulunan- çekmektedir. Ancak, yeni işler yaratma gereğinin büyümesi nedeniyle hükümet, Paris bölgesindeki yatırım projelerine getirilmiş olan kısıtlamaları da gevşetmiştir.

Yeni yatırımlar tevzi yatırımları, imalat sektöründe gerileme gösteren kuruluşların satın alınması, araştırma ve geliştirme faaliyetleri için teşvik sağlanabilmektedir. Son zamanlarda, özellikle küçük ve orta ölçekli kuruluşlara sağlanan mali yardım mekanizmaları genişleme göstermiştir. Teşvik almak için yatırımcının DATAR adlı kuruluşa ya da yatırımın gerçekleştireceği yerdeki Valiliğe başvurması yerelidir. Formu istemelidir.

Bölgesel Kalkınma Bağışları ve Bölgesel İstihdam Bağışları sağla-

manın yanısıra, yabancı yatırımcılar vergi muafiyeti ve indirimlerinden ve çoğunlukla uzun vadeli ve hükümetçe subvanse edilen küçük faizli kredilerden de yararlanabilirler.

3- BATI ALMANYA'DA YATIRIM TEŞVİKLERİ

Bölgesel Hareket Programı uyarınca, yeni fabrikalar kuran ya da mevcutları modernleştiren veya tevzi eden yerli ve yabancı yatırımcılar, çeşitli teşviklerden yararlanma hakkına sahiptir. Bu teşvikler daha çok, yatırım bedelinin % 25'ine kadar yükselebilen nakit bağışları ve subvansiyonlu krediler biçimini alır.

Teşvikler; Fedaral Ekonomi Bakanlığı, Federe Devlet Hükümetleri ve belediyelerce sağlanmaktadır. Bu bağlamda Batı Berlin'ce sağlanan teşvikler özellikle çömert koşullar taşımaktadır.

Bölgesel Hareket programlarının yanısıra ekonomik desteğe ihtiyaç gösteren bütün yörelere uygulanan yatırım primi yasası uyarınca, yatırımların sermaye kalemlerini karşılamak üzere nakit bağışlarını ve çoğu defa 50/50 esasına göre Araştırma ve geliştirme faaliyetleri için bağışlar sağlanabilmektedir.

4- YUNANİSTAN'DA YATIRIM TEŞVİKLERİ

Ulusal Ekonomi Bakanlığı yatırımın büyüklüğüne bağlı olarak doğrudan Atina'dan ya da yöresel bürolardan biri aracılığı ile tüm teşvik başvurularıyla ilgilenmektedir. PASOK Yönetimi tarafından yürürlüğe konan yeni bir teşvik programı, teşviklerden yararlanabilecek faaliyetleri belirlemiştir. Bunagöre teşviklerden yararlanabilmek için yatırımlar üretken olmalı; yani sanayi tesislerinin inşası ve modernleştirilmesi, üretim amacıyla yeni makina alımı, kuruluşların az gelişmiş bölgelere taşınması veya yüksek teknolojinin yerleştirilmesi gibi amaçlara yönelik bulunmalıdır.

Sermaye teşvikleri; tutarı yatırımın yerine bağlı olarak değişen, nakit bağışlar ya da hissedarlık biçimini alabilir. Bölgesel kalkınmayı özendirme için, ülke 4 teşvik alanına bölünmüş olup, bunların herbirine değişen ölçüde destek sağlanmaktadır.

5- İTALYA'DA YATIRIM TEŞVİKLERİ

Mezzogiorno (Roma'nın güneyindeki yöre)bölgesinden yapılacak yatırımlar teşviklerden yararlanma açısından en büyük imkana sahiptir. Yakın zamana kadar yatırımlarla ilgilenen ana kuruluş Casa per il Mezzogiorno idi. Ancak hükümet sözkonusu kuruluşun kapatılmasına ve yetkilerinin çeşitli yöresel otoritelere devredilmesine karar vermiştir. Ancak gerekli yasalar hazırlanıp yürürlüğe konana kadar, yatırımcı adaylar sözkonusu kuruluşun görüşlerinden yararlanacaktır.

Mezzogiorno'da yeni yatırımlar ve tevsi yatırımları için sağlanan başlıca vergi teşvikleri şunlardır: kuruluş tarihinden başlayarak kurum gelir vergisinde 10 yıl süreli % 50 oranında indirim; mahalli vergiden 10 yıl muafiyet ve vergiden muaf sermaye kazançları. Ayrıca çömert nakit bağışları ve düşük maliyetleri krediler de sağlanmaktadır. Sanayinin yoğun olduğu Kuzey-orta Bölge'de teşvikler, çoğunlukla küçük ve orta büyüklükte firmalara sağlanan düşük maliyetli kredi-

lerle sınırlıdır. Sicilya ve Sardunya'nın kalkınmasına yönelik girişimler özel teşviklerden yararlanabilir. Ülkenin her yanında "özel teknik ödeme" sahip ya da "yüksek sanayi riski" taşıyan projeler için araştırma ve geliştirme teşvikleri sağlanabilmektedir.

6- İSPANYA'DA YATIRIM TEŞVİKLERİ

İspanya'nın teşvik programı; bölgesel kalkınma planlarıyla geniş az gelişmiş alanların ve özel kalkınma alanlarının ihtiyaçlarına yönelik olup, yeni yatırımcılara ve yatırımlarının yerini değiştirmek isteyenlere imkanlar sağlamaktadır. Teşvikler açısından ülke 4 birine kendi ihtiyaçlarına bağlı olarak farklı düzeyde destek sağlamaktadır. Teşviklerden yararlanabilmek için asgari büyüklük gereği yoktur. Ancak yatırımcının sabit varlıklara ilişkin giderlerin en az % 33'ünü ödeyebilmesi gerekmektedir. Söz konusu projeye bağlı olarak; bazı şirketler 15 yıla kadar uzanan vergi muafiyetinden; % 95'e erişen tarife indirimlerinden; cömert nakit bağışlarından ve % 75'e kadar kredilerden yararlanabilir.

Topluluğa üye ülkelerde yatırım teşvik tedbirlerini salt vergilendirme açısından baktığımızda ise, üye ülkelerde belli politikaların aracı olarak vergilemenin kullanılmasının kurum kârlarının vergilendirilmesinde özel teşviklerin kabulüne yolaçtığını görmekteyiz ²⁸.

Başlangıçta bu türden teşvik tedbirleri, kısa vadeli ekonomik politika, bölgesel politika, sınav politika gibi sadece ekonomik politika alanında yatırım teşviki ve yeni firmaların kurulmasına yönelik iken, son yıllarda üye devletler vergilendirmeyi çevre koruması, enerji, istihdam ve gelişen ülkelere yardım gibi diğer politikaların oluşturulmasında gittikçe artan ölçüde kullanmaya başlamaktadır ²⁹.

Bu politikalarda yatırımların teşviki güdülen amaca ulaşmada başlıca rolü oynamaktadır.

AT ÜLKELERİNDEKİ VERGİ SİSTEMLERİ AÇISINDAN YATIRIM TEŞVİKLERİ

Sözkonusu ülkelerde özellikle vergi sistemleri açısından yürürlükte olan "Yatırımlara Getirilen Teşviklere" ilişkin örnekler şunlardır ³⁰.

1- Hızlandırılmış Amortisman (Belçika, Almanya, Fransa, İrlanda, İtalya, İngiltere). İngiltere ve İrlanda'da belirli yatırımlarda hızlandırılmış amortisman tek bir yılda % 100'ü bulmaktadır.

2- Yatırımların belirli oranlarının veya firmalar tarafından yapılan belirli yeni yatırımların vergi matrahından indirilmesi (Belçika, İngiltere, İrlanda)

3- Belirli politikalara uygun olarak devletçe verilen primlerin ve yardımların vergiden muaf tutulması (Belçika, Almanya, Fransa, İrlanda)

4- Firmaların kuruluşlarını izleyen ilk yıllarda firmaların kâr-

28 Öncel, Muallâ, "AET Komisyonunun Toplulukta Vergi Sistemlerinin Birbirlerine Yakınlaştırılması Hakkında Verdiği Rapor" Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı, Olguç Matbaası, Ankara 1981, s. 781.

29 Öncel, Muallâ, a.g.e. s. 782

30 Öncel, Muallâ, a.g.e. s. 783

larının tamamının veya bir kısmının, bu kârların yeniden yatırılması ve bazı durumlarda belirli az gelişmiş bölgelerde yatırılması şartıyla vergiden muafiyet (Fransa, İtalya-Lüksemburg)

5- Yeni firmaların kuruluşlarının ilk yıllarında karşılaştıkları zararların sınırsız olarak ileriye doğru nakledilmesi (Belçika)

7- Ülke içinde imal edilen malların ihracından doğan kuruluş kararının kısmen veya tamamen muaf tutulması (İrlanda)

8- Firmanın gelecekteki yatırımını veya belli bazı yatırımlarını finanse etmek üzere mali yıl içinde kazanılan kârların belirli bir yüzdesinden oluşan vergi dışı rezervler meydana getirilmesi (Belçika, Danimarka)

9- Belli bazı gelişen ülkelerde yapılan yatırımların belirli bir yüzdesi kadar olma üzere geçici olarak vergiden muaf rezervler yaratılması (Almanya)

10- Belli az gelişmiş bölgelerde kurulan yeni firmalar için vergi oranının indirilmesi (İtalya)

11- Mali yıl içinde işgücünü belli bir oranda artıran firmaların vergi oranında indirim yapmak (İrlanda)

12- Yeni yatırımların belli bir yüzdesi oranında vergi indirimi (Lüksemburg)

SONUÇ

Gerek Topluluğun kendi ekonomi politikaları dahilinde gerekse Topluluğa üye ülkelerdeki milli ekonominin rasyonelliği çerçevesinde getirilen vergi sistemi içinde veya Avrupa Yatırım Bankası'ndan alınan yatırım projelerinin kredilendirilmesinde, hem Topluluğa üye ülkeler arasındaki ekonomik dengesizlikler giderilmeye çalışılmakta, bunun için yatırımları teşvik konusunda üye ülke mevzuatları uyumlaştırılmaya ve standartlaştırmaya gidilmekte; diğer taraftan da rekabet politikasının bekçisi olarak Komisyon, ülke düzeyinde hükümetlerin tutumlarını izlemekte ve ayırmacılığı ya da kayırmacılığı önlemeye çalışmaktadır. Komisyonunun bu yöndeki çalışmalarının yanısıra tabi ki AT'yi kuran Roma Antlaşması'nın 85 ila 99. maddeleri arasında getirilen rekabet kurallarına aykırı hareket edenleri şikayet hakkı da her zaman saklı tutulmaktadır:

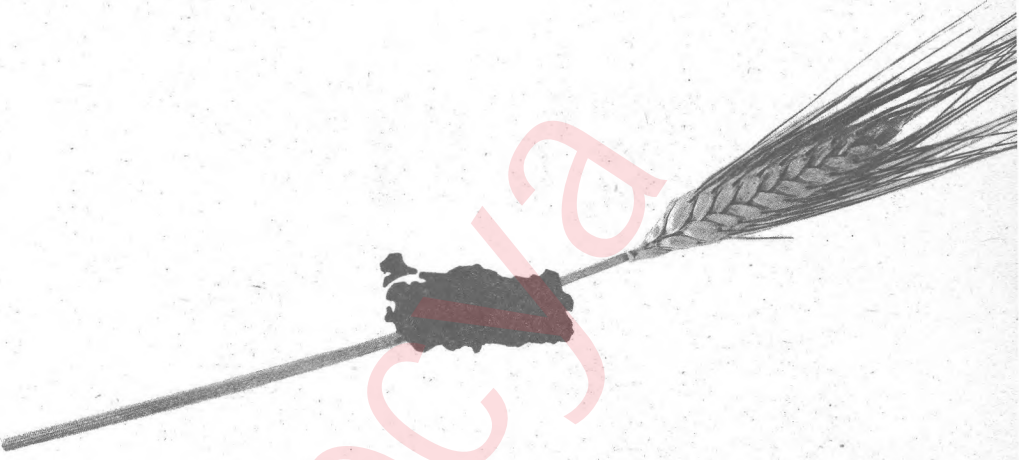
İlk bölümde de açıkladığımız üzere Türkiye'de teşvik tedbirleri ve bunlara bağlı olarak yatırım teşvik tedbirleri kalkınma planları ile birlikte gündeme gelmiş ve uygulanmıştır. Türkiye'de genel anlamda teşvik tedbirleri Devletin anayasal bir görevi niteliğindedir.

Ülkemiz açısından yatırım teşvik tedbirlerinin amaçlarından birisi yatırımların ekonomide yapısal değişmeyi sağlayacak sektörlerle yönlendirilmesidir.

Diğer bir amaç ise, gerçekleştirilecek yatırımlar sonucu kurulacak tesislerin uluslararası standartlara uygun olması teknolojik düzeyin yükseltilmesidir. Bölgeler arası görülen dengesizliklerin kaldırılması ise başta gelen amaçlardandır.

Yatırım teşvik tedbirleri Ülkemiz açısından hem kamu kesimine hem de özel kesime yönelik olmakla birlikte daha çok özel kesim yatırım miktar ve düzeyinin artırımına yöneliktir. Oysa A.E.T. ülkeleri, (bu topluluğa üye olmanın bir gereği olarak) sanayi toplumu olmalarının sonucu mevcutlarında yer alan teşvik tedbirleri ekonomik kalkınmaya yönelik olmayıp sanayi bölgeleri arasındaki rekabet olayına dayalı olarak daha ileri bir sanayiye yaklaşıma yöneliktir.

Türkiye'de modern tarımın tarihi... GÜBRETAS

Gübretaş, Türk tarımının yaklaşık son 40 yılına atılan bereket imzasıdır.

Gübre Fabrikaları T.A.Ş., T.C. Ziraat Bankası'nın öncülüğüyle, 1953 yılında kuruldu... O günden bu yana, Türk tarımına gerekli kimyevi gübre çeşitlerini üretti, yurdumuzun, bereketli topraklarına bereket kattı.

Günümüzde Gübretaş, kimyevi gübrenin pek çok türünden oluşan yıllık 850.000 tonu aşan üretim hacmi... Yarımcı ve İskenderun'daki modern tesisleri... paketleme ve terminal, deniz nakliyatı alanlarındaki geniş faaliyet ağıyla modern Türk tarımında vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Gübretaş, modern Türk tarımının son 40 yıllık tarihidir.

Merkez: Kasap Sok. 22 80497 Esentepe-İSTANBUL
Santral (1) 174 28 82 (8 hat) Faks: (1) 174 12 01
Teleks: 26235 gft tr - 30085 gft tr Telgraf: Süper Fosfat

GÜBRETAS
GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

GÜBRETAS T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri iştirakidir.

Traktörde dünya markası!

STEYR

70 BEYGİR GÜCÜNDE
16 ileri, 8 geri vitesli

Bir yıl garanti
Her zaman bol yedek parça
Devamlı Servis

TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM KURUMU
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ - ANKARA

Telgraf: Donatım-Telefon: 317 02 20
Telex: 44283 zdan tr 44288 zda tr, 44245 zdgm tr.
Fax-No: 347 03 20

25 BÖLGE 387 ŞUBE İLE
BÜTÜN TÜRKİYE'DE HİZMETİNİZDE.

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is S 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to "Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey"

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of

The Turkish Co-operative Association

Hüsnü POYRAZ

Editor - in - chief

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Editorial Board

Prof. Dr. Celâl ER

Prof. Dr. Orhan ARSLAN - Erol DOK

Alâaddin KORKMAZ - Dr. Kemâl GÖRMEZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board

Hüsnü POYRAZ	: President
Dr. Şenol ERDOĞAN	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Assis.Prof.Dr.Burhan AYKAÇ	: Member
Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN	: "
Yalçın DOĞAN	: "
Erol DOK	: "
Dr. Yusuf EKİNCİ	: "
Prof.Dr. Celâl ER	: "
Ünal GÖKALP	: "
Ayhan İNAL	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Kaplan YILDIZ	: "
Niyazi YÜKSEL	: "

BOARD OF AUDITORS

Nail TAN	: President
Nihat BAYRAMOĞLU	: Member
Dr. Mustafa DOYUK	: Member

MARMARABİRLİK ZEYTİNLERİ

MARMARABİRLİK ZEYTİNLERİ VE ZEYTİN EZMELERİ
KAHVALTILARINIZIN VAZGEÇİLMEZ LEZZETİDİR.

- Marmarabirlik zeytinleri haklı nedenlerle yıllardır sofranızın vazgeçilmez ürünüdür.
- Marmarabirlik zeytinleri ince kabuklu, küçük çekirdekli, bol etlidir. Yağ oranı yüksektir.
- Marmarabirlik zeytinleri demir, A vitamini ve bol miktarda kalsiyum ihtiva eder.
- Marmarabirlik zeytinleri tamamen gıda standartlarına uygun ve doğal olarak işlenir hijyenik bir şekilde ambalajlanır.
- Marmarabirlik 33.000 çiftçinin ortağı olduğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'dir.
- Dünyaca meşhur Marmarabirlik markası ve kalitesi kamu güvencesidir.

MARMARABİRLİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Marmarabirlik İnönü Cad. İnegöl Çar. Kat:4 BURSA
Telefon: (24) 210846-47 Teleks: 32198 mzbk tr Faks: (24) 212159